

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**Утицај византијске државно правне традиције на
развој српске државности**

(мастер рад)



Ментор:
Проф. др Небојша Ранђеловић

Студент:
Гордана Златковић – Хоман
број индекса М055/22-О

Ниш 2023.

САДРЖАЈ

I.....
УВОД	3
II.....
ВИЗАНТИЈСКО ПРАВО	4
1 Теодосијев законик – Codex Theodosianus.....	5
2 Јустинијанов зборник – Corpus iuris civilis.....	6
3 Номоканони.....	7
4 Повеље.....	7
5 Земљораднички закон - Номос георгикос.....	8
6 Поморски закон (Номос наутикос).....	8
7 Војнички закон (Номос стратиотикос).....	9
8 Еклога.....	9
9 Прохирон (Острогорски, 2018: 235-236, 239).....	10
10 Епанагога.....	11
11 Царски закони Лава VI - Василике.....	11
12 Синтагма.....	12
13 Хексабиблос.....	12
III.....
РАНОВИЗАНТИЈСКИ ПЕРИОД	13
IV.....
СРЕДЊОВИЗАНТИЈСКИ ПЕРИОД	18
V.....
КАСНИ ПЕРИОД ВИЗАНТИЈСКЕ ДРЖАВЕ И ЈАЧАЊЕ СРБИЈЕ	26
VI.....
ДЕТАЉАН ПРЕГЛЕД ДРЖАВНО ПРАВНИХ И ЦРКВЕНО ПРАВНИХ АКТА СРЕДЊЕВЕКОВНЕ СРБИЈЕ	30
1. Номоканон Светог Саве из 1219. године.....	31
2. Синтагма Матије Властара.....	33
3. Јустинијанов закон.....	33
4. Душанов законик.....	34
4.1 <i>Државни судови</i>	37
4.2 <i>Властелински судови</i>	37
4.3 <i>Црквени суд</i>	37
4.4 <i>Судски поступак</i>	37
4.5 <i>Доказна средства</i>	38
5. Законик о рудницима (Новобрдски законик).....	40

VII.....	
ЗНАЧАЈ И УТИЦАЈ ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРСТВА НА ОПСТАНАК СРПСКЕ ДРЖАВНО ПРАВНЕ ТРАДИЦИЈЕ НАКОН ПРОПАСТИ ОБА ЦАРСТВА.....	41
VII.....	
ЗАКЉУЧАК	45
ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ:.....	48
САЖЕТАК РАДА:	50
БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА:	54

УВОД

Источно Римско царство, популарно названо Византијско царство, једно је од најдуготрајнијих државно правних и културолошко цивилизацијских система у људској историји. То само по себи говори о томе какав је то био систем, каква култура и колико је у великом делу свог постојања била испред свих осталих друштава и народа који су је окруживали.

Стога је непобитна историјска чињеница да је можда и највећи допринос Византијског царства у томе што је захваљујући њему очувана античка државно правна традиција, књижевност, култура, право, једном речју све оно што би потпуно нестало и било заборављено током мрачних година првих векова након пропасти Римског царства, да није било Византије. Многа знања из области математике, медицине и других научних дисциплина као и све горе набројано, на тај начин су сачувана све до периода када су остали народи Европе досегли довољан културолошки ниво да та знања преузму и наставе да их развијају. Да тог наслеђа није било, величанствени период Ренесансе у Европи не би ни постојао.

Велики утицај је дакле Византијско царство, као једини уређени државни систем у Европи који у суштини, без прекида сеже од преисторије до тренутка појаве Словена на прагу тог древног Царства, морао имати и имао на словенска племена која су почела насељавати територије Царства почев од VII века. Ниво цивилизованости и развоја ових племена био је на толико нижем нивоу у односу на Царство да би се то могло поредити са фиктивним сусретом наше данашње цивилизације са неком далеко напреднијом ванземаљском. Царство је једноставно очаравало ова дивља племена и услед тога у почетку су Словени заједно са осталим племенима покушавали да освоје Солун и Цариград и друге велике градове Царства, жељни плена и пљачке. Срећом по људску цивилизацију уопште а не само тадашње Царство то се није десило. Уопште, није се никако ни могло догодити да Цариград буде освојен захваљујући величанственим фортификацијама које су вековима грађене и усавршаване а које нису могле бити пробијене све до појаве артиљерије много векова касније, када је уосталом захваљујући великом топу и пробијен заштитни зид Цариграда од стране Османлија.

Владари српских племена једнако често су у том раном периоду били у рату са Царством као и у поданичком односу са њим. Царство је, као и данашње велике силе,

због својих сопствених интереса увек желело да има чврсту контролу над новопридошлим племенима. У почетку је било покушаја да се тај огромни талас „сеобе народа“ заустави на Дунаву, али како то није било могуће византијски цареви су постепено допустили словенским племенима да се настане на територијама Царства, конкретно на Балканском полуострву и да на тај начин постану његови поданици. Управо захваљујући тим догађајима, словенска, или сад већ можемо рећи српска племена на Балкану почињу јаче и конкретније да бивају асимилована у сферу утицаја Царства. Царство је имало интерес да Срби поприме хришћанску веру и да преузму све друге вредности које су красиле поданике Царства, како би од њих створило послушне грађане и поданике.

Временом, јачањем идеје државотворности код Срба и војним слабљењем самог Царства, створен је нуклеус прве српске државе. Она је почев од XII века, почела да води сопствену политику која је често била супротна интересима Царства. Независно од тога, већ са почецима српске државности, увиђа се неминовно да је државноправно уређење те и тих „држава“ било слично ако не и исто као и оно у самом Царству.

А када су српски владари почели објављивати своје законе и правила, ти први правни споменици наших предака представљали су дакако и у суштини скраћени препис византијских правних аката. Након поделе хришћанске цркве на римокатоличку и православну, 1054. године, догодио се још један и по мени пресудан утицај Византијског царства на Србију, проузрокован чињеницом да је српска држава била непосредни сусед Царства и да су емисари Царства боље обавили своју мисију, а наиме, владари српске државе определили су се за Васељенског Патријарха а не за Римског Папу односно остали су верни византијској црквеној традицији и виђењу хришћанске вере на православни начин. Ко зна каква би била даља историја на овим просторима да су владари српске државе прихватили католичанство уместо православља.

II

ВИЗАНТИЈСКО ПРАВО

Византијско право се заснива на римском праву и канонском праву Православне цркве. Већина извора дефинише византијско право као римску правну традицију која почиње након владавине Јустинијана I у 6. веку и завршава падом Цариграда у XV веку.

Најзначајније дело византијског права била је Еклога¹, коју је издао Лав III, први велики правни кодекс издат на грчком, а не на латинском језику. Настала је убрзо након што је успостављен Земљораднички закон који регулише правне стандарде ван градова. Док је Еклога била утицајна широм Средоземља, Земљораднички закон имао је значајан утицај на словенске правне традиције, укључујући и оне у Русији.

Византија је од Рима наследила главне политичке, културне и друштвене институције. Две велике кодификације римског права су спровели Теодосије II и Јустинијан. Наравно, временом ове римске кодификације прилагођаване су тренутним околностима, а затим и замењиване новим кодификацијама, написаним на грчком језику. Међутим, утицај римског права је очигледан у кодификацијама, попут Василике, која је била заснована на *Corpus iuris civilis*.

У складу са касном римском правном традицијом, главни извор права у Византији остао је Акт царева. Каснији цареви су издали сопствене „нове законе“, Новеле. Закони су сада регулисали главне аспекте јавног, приватног, економског и друштвеног живота. На пример, Константин I је први регулисао развод, а Теодосије I се бавио питањима која се тичу вере. Од Диоклецијана до Теодосија I, донесено је више од 2000 закона. Јустинијан је самостално донео око 600 закона.

Писано законодавство је имало предност у односу на обичај као секундарни извор права. У развоју византијског права можемо уочити три периода;

За развој раног византијског права, током IV, V и VI века биле су значајне конституције (појединачни закони) које су доносили императори након Константина. Од великог значаја је и примена класичног римског права (*ius*) кроз тумачења правника и зборници конституција; *Codex gregorianus*, *Hermogenianus*, *Codex Theodosianus*, *Fragmenta Vaticana* и сл. Правни документи у том периоду још увек били писани на латинском.

1. Теодосијев законик – *Codex Theodosianus*²

Највеће дело правне кодификације пре Јустинијановог законодавства сачињен је од закона насталих у Римском царству за време владавине хришћанских царева од 312. године. Обухвата царске законе издате од владавине Константина Великог, тј. од доношења Миланског едикта па до владавине Теодосија II.

¹ Г. Острогорски: *Историја Византије*, Miba books, 2018, стр. 167.

² *Ibid.*, стр. 76.

Император Теодосије II саставио је комисију, 26. марта 429. године, заједно са својим сувладаром Валентином III. Кодекс је објављен 15. фебруара 438. године, а на снагу је ступио, у Источном и Западном делу Царства, 1. јануара 439. године. Теодосијев законик представља прву званичну збирку царских законика, чини га 16 књига. Оригинални текст кодекса налази се и у *Lex Romana Visigotorum*, објављеном 2. фебруара 506. године.

Теодосијев законик представља најопсежнију збирку закона још од римских Закона XII таблица. Након пада Западног римског царства, одредбе Теодосијевог законика ушле су у законодавство новонасталих варварских држава. На истоку је Теодосијев законик замењен Јустинијановим.

2. Јустинијанов зборник – *Corpus iuris civilis*³

Најзначајније дело Јустинијанове владавине је кодификација целокупног римског права (закон XII таблица, преторски едикти, мишљења значајних правника...)

Убрзо након доласка на власт, 527. године, Јустинијан I је именовao комисију за прикупљање и кодификацију постојећег римског закона. Друга комисија, на челу са правником Трибонијаном, именована је 530. године да одабере материју трајне вредности из дела поротника, да је измени и уреди у 50 књига. Полазећи од Теодосијевог кодекса као и од старијих приватних збирки (Грегоријанов и Хермогенијанов кодекс), комисија правника на челу са Трибонијаном израдила је збирку важећих царских закона од Хадријана до Јустинијана.

Прва Јустинијанова збирка закона издата је 529. године, да би 534. године била издата допуњена збирка. Још већи подухват представља израда "Дигести" или "Пандекти" која представља збирку списа класичних римских правника. Јустинијанове "Институције" представљају извод из оба главна дела. Институције служе као приручник за правне студије. Последњи део Јустинијановог Цорпус иурис цивилис, јесу "Новеллае" које представљају збирку нових наредби објављених након доношења публикације Кодекса.

Иако је право какво се практиковало у Риму прерасло у врсту судске праксе, то није био "римски закон" познат средњовековном или модерном свету. Сматра се да се римско право заснива на апстрактним принципима правде која су преточена у законе и правила путем законодавних овлашћења цара или римског народа. Ове идеје преносе се у средњи век кроз велику кодификацију римског права, коју је током целог царства спровео

³ Избор текстова за предмет *Правна традиција словенских народа*, Ниш 2012, стр 99.

Јустинијан. *Corpus iuris civilis* издат је на латинском језику у три дела: Институције, Дигесте (збирка списа римских правника) и Кодекс (збирка императорских одредаба). Био је то последњи велики правни документ написан на латинском језику.

Јустинијан је забранио да се његов кодекс уопште и мења или да се коментарише, међутим, убрзо након његовог објављивања, он је сам почео да одступа од садржине класичног права садржаног у претходним кодексима. Та одступања чинио је путем доношења нових прописа- Новелае. За разлику од кодекса оне су писане на грчком језику.

3. Номоканони

После Јустинијана византијско право је наставило да се развија кроз законодавну активност царева. Управо из тог разлога основни извори права били су: закони (номои) и конституције (новеллае) Доношењем новела, римско право постепено је модификовано. Постају значајни и тзв. номоканони, који комбинују световне и црквене прописе. Најзначајнији међу византијским номоканонима настали су у другој половини IX века.

Први је Фотијев номоканон је настао захваљујући делатности цариградског патријарха Фотија. Фотијев номоканон у својој основи имао је Номоканон у 14 наслова, садржао је правила усвојена на прва четири Васељенска сабора, правила светих апостола и друге изворе. Фотијев номоканон потиснуо је из употребе све друге номоканоне. Напокон, у десетом веку, постаје званичан и обавезан за православне цркве, у основи све до данас. На њега се ослања и Номоканон Св. Саве у 1219. године, састављен на српском језику, уз чврст ослонац на Прохирон.

Други је Методијев номоканон, први словенски превод номоканона. У њему су сакупљени прописи превасходно намењени словенском живљу, које су тада овај мисионар и његови следбеници преводили у хришћанство широм Европе.

4. Повеље

Међу важне византијске изворе права убрајају се и повеље (хрисовуље). Оне су се односиле на појединачне случајеве. С обзиром да је постојао велики број хрисовуља оне су имале огроман значај у развоју византијског права као целине.

Након Јустинијанове владавине, Царство је ушло у период убрзаног пропадања услед арапских освајања. Знање латинског језика, које је било у опадању од пропасти Запада, практично је нестало, чинећи многе старе законске кодексе неприступачним. Новонастале околности допринеле су паду стандарда правне науке а како је знање

латинског језика у царству нестајало, употреба Јустинијановог кодекса замењена је употребом сажетих дела и нових компилација писаних на грчком језику.

5. Земљораднички закон - Номос георгикос⁴

Византијско друштво је остало пољопривредно са изузетком Цариграда и неколико градова у којима су се развиле и друге врсте економских активности. Овај закон је важан извор права који одражава унутрашњи живот византијских села током средње византијске ере (7. - крај 12. века). Он је утицао на закон словенских земаља, а посебно Србије, Бугарске и Русије. Озаконио је обичајно право византијског села. Сеоске општине представљале су основне пореске и управне јединице у новој војно-административној организацији. Слободни сељаци-стратиоти били су извор војне снаге тематске организације и држава их је заштитила од опасности феудализације. Сељаци су независни земљопоседници који порез плаћају непосредно држави. Не зна се ко је тачно донео овај закон, Јустинијан, Јустинијан II, Лав III Исавријски или његов син Константин V. не зна се ни тачно место настанка, верује се да је највероватније настао у VIII веку и да је у вези са периодом владавине Јустинијана II или Лава III. Овај закон није био званични државни кодекс, већ правни текст који је произашао из судске праксе. Познат је и као "словенски закон".

6. Поморски закон (Номос наутикос)⁵

Проблеми у вези са временом настајања, слични оним из "Земљорадничког закона", представљају кодекс једнаког карактера, "Поморски закон" (лат, Nomos Nautikos). Написан вероватно између 600. и 800. године, незнаног аутора, представља збирку¹ прописа о поморском праву која је подељена у три дела. Први део се односи на ратификацију „поморског закона“ од стране римских царева. Други прецизира учешће посаде у поморском профиту и прописе који важе на броду, док се трећи и највећи односи на поморско право, на пример на поделу одговорности у случају крађе или оштећења терета или брода. „Поморски закон“ укључен је у Василике Лава VI Мудрог (царски закони) као допуна књизи 53.

Решења неких питања у вези са морепловством и поморском трговином ослањају се на Јустинијаново право. Неки га називају и "Родоски закон" због сличних решења као у римском лех Рходиа де иацту. Ово се првенствено односи на установу тзв. "опште

⁴ Op.cit. (фуснота 1), стр. 149.

⁵ Ibid стр. 108

хаварије" која предвиђа да уколико се жртвовањем дела терета брод спасе потапања, штету солидарно носе власник брода, власници избачене и власници сачуване робе.

7. Војнички закон (Номос стратиотикос)

Такође настао у периоду доношења претходна два закона, овај закон регулише питања војничке дисциплине и одговорности која произилази из тога. Највероватније је настао због повећане потребе регулисања обавеза које стратиоти-војници преузимају према држави. Снажна и дисциплинована војска била је најснажнији гарант сагласности политике и права.

8. Еклога⁶

Промене у унутрашњем животу царства које су се догодиле у годинама након објављивања Јустинијановог кодекса захтевале су преиспитивање законодавства, како би се оно ускладило са захтевима наступајућег периода. У оквир реформи, Лав III Исавријски (први цар из Исавријске династије), увео је, такође, измене постојећих закона. Спроводићи бројне реформе у складу са сопственом општом политиком, нарочито настојећи да унапреди положај сиромашнијег слоја друштва Лав III Исавријски издао је 726. године, зборник закона-Еклогу. Еклога представља збирку најзначајнијих важећих одредби приватног и кривичног права поклањајући посебну пажњу породичном праву. То је један приручник мањег обима, садржи 18 глава. Првих 16 глава се односи на грађанско право (брачно, наследно, статусно, облигационо, стварно), претпоследња глава говори о кривичном праву, а 16. глава о подели ратног плена. Еклога одступа од Јустинијанових закона потврђујући обичајно право које се у Византијском царству створило у 7. веку. "Еклога", позивајући се на грађански и кривични закон, конституисала је "исправку (Јустинијановог законодавства) ка више човекољубљивој верзији".

Чланство одбора за уређивање није познато, али његова примарна мисија била је, с једне стране, да уреди оне диспозиције које нису биле у складу с временом, а са друге, да судијама пружи сажет правни приручник који ће им помоћи да исправно распоређују правду.

Распоред "Еклогe", под утицајем хришћанског духа, као и општег закона, штитио је и подржавао институцију брака, успоставио више права женама и законитој деци и увео једнакост свих грађана пред законом. Са друге стране, уведене су казне ампутације и

⁶ Ibid., стр. 161.

слевила, које представљају одлику византијског концепта у овом периоду промена. Еклога прописује низ телесних казни које у појединим случајевима замењују смртну, а у појединим новчану казну из Јустинијановог кодекса. Законске одредбе Еклоге уређене су у правцу већег човекољубља на које је упућивало канонско право. Поред тога, у настојању да спречи примање мита у извршавању њихових дужности, омогућио им је плаћање плаћање из царске благајне. "Еклога" је била основни приручник права до времена царева Македонске династије, који су такође преузели законодавну активност, док је касније утицао на црквени закон Руске православне цркве. Претходно су истраживачи приписивали правне збирке "Земљорадничког закона", "Поморског закона" и "Војничког закона" Лаву III Исавриском. Међутим, ови ставови више нису валидни.

9. Прохирон (Острогорски, 2018: 235-236, 239)

Долазак Македонске династије означио је најдинамичнији период у историји византијског законодавства, идеја водиља је била враћање на старо, Јустинијаново право. Настаје епоха великих кодификација.

Законодавну делатност Лава III наставио је цар Василије I који је намеравао да изда опширнију збирку закона, ревизију Јустинијановог законика допуњену каснијим законским одредбама. Своје дело назвао је "чишћење старих закона". Остало је недовршено. Сачувана су два мања Василијева законика. Први носи назив "Прохирон". Прохирон је објављен у име царева Василија, Константина и Лава. Издат је између 870. и 879. године. У Прохирону су издвојене најважније одредбе грађанског и јавног права. Представља приручник за практичну употребу. Овај зборник садржи општу критику Еклоге и иконоборачког права, које су "уништили божанске законе". У намери да се врати Јустинијановом праву, овом кодификацијом се замењује незнабожачка Еклога. Дупло је обимнији од еклоге, чини га 40 глава. Посвећен је првенствено грађанском праву, 38 глава говори управо о њему, а претпоследња о кривичном праву, а последња о подели ратног плена. Прохирон црпи грађу из Јустинијанових "Институција". Остао је на снази још 5 векова, све до пада Цариграда. Рано је преведен на словенски језик те је јако утицао на развој словенског средњовековног права. Тако је и Номоканон Св. Саве у себи садржао превод скоро читавог Прохерона, а касније је велики део Прохерона у Србији био познат као "Градски закон".

10. Епанагога⁷

Прохирон бива замењен другим зборником. Године 879. састављена је "Епанагога" царева Василија, Лава и Александра. Овај зборник се чврсто ослања на претходни зборник, исто се дели на 40 глава. Претпоследња се односи на кривично право, а последња на прераспodelу ратног плена. У односу на свог претходника, овај законик је био систематичнији, испуштајући неке делове из Прохерона, а додавајући елементе из Еклоге. Епанагога је замишљена као увод у опширнију збирку закона. Епанагога из Лавове Еклоге црпи одредбе брачног права док се Прохирон у овом делу држи Јустинијановог законика. Најважнију новину представљају одредбе о правима и дужностима цара и цариградског патријарха (2. и 3. глава). У Епанагоги је одређено да се патријарх брине о духовном, а цар о материјалном благу поданика. Владар и патријарх се одређују као скоро једнаки по моћи, као што доктрина симфоније налаже.

Епанагога вероватно да никада није формално била проглашена као законодавно тело, али је и те како оставила трага у каснијем правном развоју византијског, али и словенских права, собзиром да је често преписивана и представљала осов за позније правне текстове.

11. Царски закони Лава VI - Василике⁸

Обнову Јустинијановог права завршио је Василијев наследник, Лав VI Мудри који је надимак стекао због своје литерарне делатности. Царски закони (Василике) цара Лава Мудрог подељене су у 60 књига и 6 томова. Представљају највећу збирку Византијског права у средњем веку. Василике су збирка како канонског, тако и грађанског и јавног права. Грађу црпе из Јустинијановог кодекса и Дигеста, а у мањој мери из Институција. Поред тога црпе грађу и из Јустинијанових Новела и из Новела Јустина II и Тиберија. Писане су на грчком језику. Потисле из употребе Јустинијанов законик и за Византијско царство постају темељ правне науке. Лав је издао и Новеле тј. збирку од 113 наредби које се односе на разна питања.

За време владавине Лав VI Мудрог, 912. године настала је и тзв. Епархова књига - збирка прописа која правно уређује обављање различитих професија (нотари, разни трговци, пекари, продавци свиле, јувелири, банкари).

⁷ Ibid, стр. 236, 277.

⁸ Ibid: стр 218, 235, 239

Василике су у основи биле преобимне, правници су сачињавали скраћене верзије овог зборника (најзначајнија била је *Synopsis Basilicorum* из десетог века). Управо због свега тога, правници су у пракси чешће користили знатно краћи Прохирон, нарочито у последња два века постојања Византијског царства.

12. Синтагма

У првој половини XIV века настају последња два зборника византијског права. Први је донет 1335. године, под називом Синтагма, у Солуну. Њу је саставио светогорски монарх Матија Властар. Материја је сложена према абecedном реду, попут неке правне енциклопедије. У Синтагми су садржани црквени прописи из номоканона, али и најважније одредбе из световних законика - Прохирона и Василика. Одликује га практичност и он је изузетно добро прилагођен потребама свог времена. Врло брзо Синтагма је стекла велику популарност, како у Византији, тако и у другим православним земљама. Скраћена Синтагма, која је од 303, садржала 94 главе- углавном без црквених прописа, постала је део Душановог законодавства, а користила се и код Руса, Румуна, Јермена и Бугара.

13. Хексабиблос

Хексабиблос ("шестокњижје") настало је само деценију након Синтагме, 1345. године а саставио је судија Константин Арменополус. Он је желео да омогући правницима практичан приручник, који се састојао од 6 обимних књига. Овај зборник састоји се првенствено од световног права, одсликава решења из Василика и каснију правну праксу. Као и претходни, и овај зборник је оставио велики утицај на многе правне системе источне Европе и Грчку.

Хексабиблос је у осамнаестом веку преведен на новогрчки језик и као позитивно право се примењивао у Грчкој кроз цео XIX и добар део XX века, све до Другог светског рата, сведочећи о његовој вредности и виталности.

табела 1:

КРАТАК ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ВИЗАНТИЈСКОГ ЗАКОНОДАВСТВА

Теодосијев законик – <i>Codex Theodosianus</i>	439. године
Јустинијанов зборник – <i>Corpus iuris civilis</i>	529. – 534. године
Номоканони	
Повеље	

Земљораднички закон - Номос георгикос	
Поморски закон (Номос наутикос)	Између 600. 8000. године
Војнички закон (Номос стратиотикос)	Између 600. 8000. године
Еклога	726. година
Прохирон	Између 870. и 879. године
Епанагога	879. године
Василике (царски закони Лава VI Мудрог)	892. године
Епархова књига	912. године
Синтагма	1335. године
Хексабиблос	1345. године

III

РАНОВИЗАНТИЈСКИ ПЕРИОД

Прва фаза, или рановизантијски период, обично се везује за период од настанка Источног Римског царства па негде до половине VII века, односно продора Словена на Балкан.

После смрти цара Теодосија⁹, 395 г, источни део Римског Царства се издвојио у самосталну државу Византију. Како је Византија била директан наставак старог Римског Царства Византинци су називали себе Ромејима, а своју државу Ромејским царством. Државноправно уређење Византије пре доласка Словена на Балкан било је врло сложено и развијено. У рановизантијском периоду преовлађује друштвено-економска структура наслеђена из времена Римског царства.

У средишту друштвене структуре Византије налазила се неприкосновена личност византијског императора. Византијски цареви су све до цара Ираклија носили латинску титулу август. У његовим рукама се налазила врховна: управна, војна и судска власт. Умрлог императора обично је наслеђивао његов син. Цар је сматран за свету личност коју је Бог изабрао да влада над људима. Своју лојалност према цару, поданици су изражавали падајући ничице пред његове ноге. Цар је живео у сјају и обилатој раскоши.

⁹ Ц.Ц. Норич: *Византија, рани векови*, Euro book, 2009, стр 34,62.

Међутим, важан фактор у политичком животу византијске државе тог времена било је одобрење царева кандидатуре од стране „цариградског народа“. Чак и у IV веку, царским декретом право да упућују молбе и постављају захтеве цару дато је „Цариградском народу“ – различитим друштвеним слојевима и групама становништва престонице, који су се окупљали на цариградском хиподрому. На тој основи у Византији су настале посебне политичке организације - такозване градске странке (дима). Друштвена подршка два највећа дима - звали су се "плави" и "зелени" - биле су различите групације владајуће класе. Прве је подржавала сенаторска и општинска аристократија, а друге трговачка и финансијска елита византијских градова. Дима је имао одређену организацију, па чак и наоружане одреде. У V веку сличне организације, попут метрополитанских дима, створене су и у другим градовима Византијског царства. Временом су се претвориле у својеврсне све-империјалне организације, уско повезане једна са другом. У периоду између IV-VI века улога дима у политичком животу била је веома значајна. Византијски цареви су се често у својој политици морали ослањати на једну од ових странака.

Уз неприкосновеног цара (императора) у Византији постоје још два органа централне државне власти: сенат и конзисторија.

Сенат је други централни орган, основао га је цар Константин¹⁰. Јачањем царске власти слаби ауторитет сената и он све више губи стварну власт. Тако је сенат, формално верификовао наследника престола, којег би цар за живота именован. Ако цар није одредио наследника, онда је сенат заједно са војском, цариградским патријархом и народом престонице бирао новог цара.

Византијски сенатори су били потомци римских сенаторских породица. Било да су наследници старе сенатске аристократије или су припадали новој дворској аристократији сенатори су претежно били богати велепоседници. Сенатори су чинили прилично широк слој који је постао водећа снага царства најпре због богатства и положаја на двору а такође и због свог чланства у сенату као телу. Седнице сената као самосталног тела од шестог века више се не одржавају, већ сенат полако постаје део дворске структуре и сраста са царским саветом - конзисторијом.

¹⁰ Опширније: *op. cit.* (фуснога 1), стр. 58.

Трећи централни орган државне власти јесте државно веће или царски савет - конзисторија. Стални састав овог тела чинили су углавном највиши државни званичници, војсковође, најбогатији и најугледнији племићи. Име овог тела потиче од обичаја. По том обичају, његови чланови су морали стајати (*consistere*) за време одржавања својих седница. Ово је било државно веће, задужено за текуће послове државе (еквивалент данашњим Владама).

Што се тиче уређења државе, у рановизантијском периоду, процес феудализације, који започиње још у римским временима, знатно је стагнирао и то неколико неколико векова. У овом периоду, основни облик земљопоседа биле су латифундије, које ће полако почети да нестају тек Ираклијевом аграрном реформом. Ропство је и даље било раширено у Византији, иако су робови добијали земљу, дозвољено им је да оснивају породицу и сопствено домаћинство, а број ослобођених робова се повећавао. Процес разградње робовласничког поретка био је спор у Византији. Релативно висок степен развијености робно-новчаних односа, дугорочно очување јаких економских и политичких позиција бројних византијских градова (Антиохија, Александрија, Дамаск, Константинопољ и др.) допринели су политичкој стабилности Византије и спутавали процес колапса робовласничког система.

Робови¹¹ су били на дну друштвене лествице. Њихов правни статус, одређен нормама касног римског права, оштро се разликовао од статуса различитих категорија слободних становника. Потоњи су првенствено укључивали слободне сељаке земљопоседнике. Слободни сељаци су живели у суседним заједницама и имали су право приватног власништва над земљиштем. Византијска држава их је директно искоришћавала: плаћали су порез на земљу и према господару имали бројне личне обавезе. У Византији, у овом периоду је у широкој употреби био касноримски облик експлоатације сељака - колона. Византијско законодавство поделило је овакве „земљопоседнике“ на слободне и „додељене“. Приморани да изнајмљују земљу од великих земљопоседника, сељаци су били у положају зависности од својих господара. Посебно је тежак био положај „додељених“ колона: били су везани за додељену земљу. Слободни и "додељени" колони имали су дужности према својим господарима и у корист државе. Положај ове обе категорије становништва нагло се погоршао у VI веку.

¹¹ Op.cit. (фуснога 1), стр. 149, 194.

У периоду између V и VI века, у вези с победама варвара у западним провинцијама Царства, крупни земљопоседници од царева добијају на поклон земљу и том приликом долази до потчињавања читавих слободних села под власти крупног земљопоседника.

Локални државни апарат царства у IV-VII веку био је у потпуности заснован на касноримском систему власти (префектуре, бискупије и провинције). Цивилна власт је била одвојена од војне и имала је приоритет у односу на потоњу током овог периода. На челу локалне управе царства била су два преторијанска префекта. Ови високи цивилни службеници имали су широка административна, судска и финансијска овлашћења. Директно префектима су били подређени цивилни владари бискупија и провинција. Владари провинција, главна карика локалне управе, заједно са широким административним и управним функцијама, имали су финансијску и судску власт. Били су првостепене судије у свим важнијим судским предметима у покрајини.

Већ у периоду IV-VI века, у Византији се уочава висок степен развоја правне мисли, настају самосталне правне школе (најпознатије су у Бејруту и Цариграду). Међу правницима бејрутске школе, који су свој наставни рад комбиновали са учешћем у царским кодификационим радовима, посебно су се прославили Домнин, Скилијације, Тирил, Патриције и други.

Византијски правници нису били само чувари древних правних и културних традиција. Прилагођавали су римско право новим потребама друштва, уносећи измене и уметања (интерполације) у класичне текстове римских правника. Тако је припремљен терен за обимне радове кодификације. Средином VI века под вођством истакнутог правника Трибонијана извршена је свеобухватна систематизација римског права, чији је резултат био Јустинијанов законик (*Corpus iuris civilis*). Ова кодификација до XI века остала је не само најважнији извор Византијског права, већ је била и темељ на којем је коначно формиран њен правни систем.

Крајем рановизантијског периода, на северним границама Царства појављују се непрегледне масе нових народа, а ту се по бројности нарочито истичу Словени. У немогућности да на својим границама задржи толику масу народа, Византија Словенима дозвољава насељавање на својим територијама, поготово на Балкану. Словени запоседају ове територије, формално као вазали Царства, али суштински се то није дало приметити нити је Царство могло над њима спроводити своју власт. Формиране су бројне

„склавиније“¹² односно територије под влашћу појединих словенских племена, јер у то доба није међу Словенима постојала свест о стварању неке смисленије друштвене структуре.

Многобројна словенска племена која насељавају Балканско полуострво почетком VI века упадају у византијске земље у циљу трајног насељавања ових простора.

Племенска организација Словена била је заснована на крвним везама, Племенска имена Дуљеба, Драговита, Хрвата, Срба и др. говори у прилог томе да су у прадомовини Словена потојала јака племена с овим називима. Увећањем становништва велика племена су се делила и задржавала стара заједничка имена.

Овим племенима придружили су се и Авари, варварски народ из Азије који се населио у Панонској низији. Они заједно учествују у освајањима византијске земље долазећи до Солуна, Цариграда и обала Јадранског мора. 626. године опседају Цариград, али без успеха. После тога Авари се враћају у Панонску низију, а Словени трајно насељавају Балкан.

Већ при самом преласку Саве и Дунава, Јужни Словени су уједно и приступали на византијску територију, која се тада на северу протезала до двеју поменутих река, те тада и настају први контакти Срба са овим Царством који ће безмало трајати готово читав један милениум и који ће трајно обележити историју нашег народа.

Податке о већим, организованим скупинама Срба и Хрвата оставио је цар Константин Порфирогенит у свом „Спису о народима“¹³. Цар пише да су се Срби на Балканско полуострво доселили из области далеко на северу која се називала Бела Србија. Током Ираклијеве владавине (610—641) владара Белих Срба наследила су два сина од којих је један, са половином народа, пошао на далек пут, у земљу византијског цара. Тада им је Ираклије доделио од Авара опустелу област између Саве и динарског масива. Населили су се у непосредном суседству Хрвата који су нешто раније дошли из Беле Хрватске. Област насељена Србима граничила се са кнежевинама Неретвљана (између Цетине и Неретве), Захумљана (између Неретве и Дубровника), Травуњана (између Дубровника и

¹² Др Б. Ферјанчић, *Византија и јужни Словени*, Ethos, 2009, стр. 32

¹³ Op.cit. (фуснога 1), стр. 119

Боке) и Дукљана (у подручју Скадарског језера). Сви су касније, у X веку убрајани у Србе.

IV

СРЕДЊОВИЗАНТИЈСКИ ПЕРИОД

Овај период у историји Византијског Царства везује се за време између друге половине VII века и почетка XII века и представља време формирања феудалног поретка. У то време држава поприма готова обележја специфичног облика неограничене монархије, различите од деспотских монархија Истока и монархија феудалног Запада: царска власт у Византији достиже свој највиши ниво.

Почетком овог периода, Ираклијева аграрна политика¹⁴ укида латифундије као основни облик земљопоседовања у рановизантијском периоду, а са њима нестају и латифундисти и до формирања новог аристократског слоја, доћи ће тек у IX веку. Дозволивши Словенима да у 7. веку насељавају поједина подручја царства, цар Ираклије им је додељивао мале земљишне парцеле, а за узврат су били обавезни да плаћају порез. Држава је тако обезбедила стабилан извор прихода док је с друге стране порасла одбрамбена моћ царства јер је војска била састављена од домаћег становништва. Овако уређење било је доминантно у Византији од VII до X века.

Трговина и разноврсна занатска делатност омогућивале су византијским царевима да концентришу огромна новчана средства која су за више десетина пута премашивала приходе најкрупнијих феудалних држава у Европи што је омогућавало оптицај византијског златног новца у читавом тадашњем свету.

Очување слободног сељаштва омогућило је византијској власти да непрестано обнавља своје војне снаге у циљу обезбеђивања стабилности Византије према спољним непријатељима.

Црква је такође у Византији постала значајна политичка сила тако да је подједнако увећавала своју материјалну моћ.

У Византији процес феудализације се одвијао тако да се моћна централна власт одржала и уједно читав војно-бироократски апарат. Прелаз на феудализам се овде

¹⁴ Опширније: Ф. И. Успенски: *Историја Византијског царства*, Zepher books, 2000, књига 1, стр 437-444

огледао у ублажавању ропства и претварању слободних људи у кметове, а такође и у општем пропадању сељаштва.

Слабљење војне моћи Царства у VII веку и устанци доњих слојева народа, који су потресали централну власт, стварали су повољну ситуацију за све шире продирање Словена на Балканско Полуострво. Још од последње трећине VI века словенски се непрестано дешавају. На место првобитних пљачкашких препада наступају етапе словенске колонизације, која потискује трачко-илирско становништво најпре из Мезије, а затим и из Тракије и Македоније.

Мезија, Тракија и Македонија ускоро су биле у таквој мери испуњене Словенима да византијски писци почињу да те области називају Склавинијом. Словенска бујица продира све даље на југ ка Пелопонезу, делом гутајући, а делом потискујући ка мору хеленске елементе. У првој половини VII века Словени су населили и западне области Балканског Полуострва, које су пре тога били опустошили Авари. Ту су се населила племена позната под именом Хрвати и Срби. Први су запосели северозападни угао, од реке Саве на север; други су се настанили источније, на територији која је доцније позната као Босна, Херцеговина, северна Албанија, Црна Гора и Србија у ужем смислу. Хрвати и Срби су током многих векова после свог досељења на Балканско полуострво живели у мање или више изолованим племенским јединицама — жупама¹⁵, које су сматране за савезнике Византије и признавале над собом њену врховну власт, али су уствари биле независне. У IX веку већина српских жупа покоравала се Бугарима. Тек од средине XII века долази до уједињења тих жупа и започиње фаза настанка српске државе.

Словенска племена североисточних области Балканског Полуострва, ујединило је у VII и VIII веку туранско племе Бугара, затим су та племена образовала прву крупну јужнословенску државу — Бугарску. Што се тиче Словена на Пелопонезу и у другим областима Грчке, они су, одвојени од своје племенске масе, на крају крајева били хеленизовани, донекле као резултат планске делатности византијске владе у том правцу.

Овде морам напоменути да ова „сеоба народа“¹⁶ односно упад Словена на територију Византијског царства, неодољиво подсећа на сличне догађаје из ранијих векова и најезду тада варварских Германских племена на територију Западног Римског царства, која најезда је управо довела до пропасти тог Царства. У случају Словена и Византије, до

¹⁵ Проф др М. Благојевић: *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Сл. Лист СРЈ, 2001, стр. 39

¹⁶ Оп. cit., (фуснота 12), стр.11

овога не само да није дошло, већ је делом самим понашањем ових племена, делом мудрог асимилационом политиком Царства, долазак Словена на територију Царства, парадоксално, ојачао само Царство.

Настањујући се на територији Византије као земљорадници и сточари, Словени су у прво време удахнули Византији нове животне снаге, повећавши кадрове слободног сељаштва и доневши собом односе сеоске општине. Словенске су масе у VII и нарочито VIII веку дале Византиском царству нове контингенте пореских обвезника и војника, који су препородили византијску војску и омогућили Византији да из потреса VII века изиђе још јачом него што је раније била. О значају словенске општине сведочи »Земљараднички закон« — споменик вероватно из VIII века. У њему не налазимо никаквог помена о колонима и кметовима; сељаци имају право слободе прелажења; они плаћају сопственику земље на којој имају своје газдинство, један део летине. Сељаци су организовани у сеоске општине, које су додуше подвргнуте прекомерној експлоатацији од стране византијских власти, али које су сачувале знатне елементе слободе. На бази те нове масе ситних сељачких газдинстава византијска влада је умела да створи јак војнички сталеж *стратиота*. Стратиоти, који су добијали делове земљишта различите вредности, били су дужни да служе у војсци или морнарици; притом су се делили на категорије према величини земљишног поседа. Били су ослобођени натуралних обавеза према држави, али су као и сви остали плаћали земљишне дажбине.

Заједно са обновом социјалног уређења Царства мења се и његова административна организација. Власт централне управе у провинцији учвршћује се помоћу војно-административног система који је добио назив тематско уређење. Подела цивилних и војних власти, која је извршена на основу реформи Диоклецијана и Константина, замењује се у VII веку новим поретком, по коме се сва власт у датој области концентрише у рукама војног старешине који стоји на челу теме, тј. одреда, или тачније језгра војног одреда који се налази у датој области. Око тог језгра групишу се стратиоти позвани у војску, који у датој области имају своју земљу. Отуда и сама област као војно-административна јединица добија назив тема¹⁷. Војне снаге теме имале су првенствено одбрамбени значај.

Византија је како смо дакле видели, у VIII веку постала, опште узевши, снажнији и здравији политички организам. Благостање становништва је расло. У престоници и

¹⁷ Оп. cit., (фуснота 12), стр. 32.

другим крупним центрима трговина и занатство достижу висок ступањ процвата. Споменик који нам је сачуван из IX века — »Књига епарха« (епарх је нешто налик на градоначелника престонице) слика нам организацију занатске производње у Цариграду и више него будну контролу владе над делатношћу трговаца и занатлија. Специјални чиновници, који су потчињени епарху, контролишу цену и квалитет робе, регулишу увоз и извоз, врше надзор над трговцима који долазе у град, убирају царине, које су државној благајни давале крупне приходе. Та контрола није могла да спречи велико оживљавање трговачко-занатске делатности у Византији захваљујући општем учвршћивању државе.

Положај сељака се после реформи није побољшао. Порески терет који је на њих падао чак је нешто повећан. Дошло је до продубљивања социјалног и економског јаза између ситних сељака и феудалних земљопоседника-дината. Ови последњи све више потчињавају себи сељачка газдинства и појачавају експлоатацију сељака, који у то доба добијају у законодавним и другим споменицима карактеристичан назив *убоги*. Од угњетавања особито су страдали словенски насељеници. На почетку IX века они су дигли на Пелопонезу устанак. Али покрет сељачких маса достиже свој највећи замах 821—823 г., када се излива у моћан устанак под предводништвом Томе Словена. Тома, један од војних команданата у Малоазијској теми, прогласио се за цара и, по речима византиског летописца, »дигао робове против господара, обичне војнике против њихових старешина«. Разноплеменско становништво Мале Азије и стратиоти пружали су му подршку, тим пре што је он укинуо порезе. Пребацивши се у Тракију и Македонију, Тома је наишао на свестрану помоћ и код Словена. Налазећи се на челу бројне војске, састављене од сељака и стратиота, Тома је читаву годину дана држао Цариград под опсадом. Влада је тешком муком изишла на крај с тим устанком — само захваљујући помоћи Бугара. Тома је био заробљен и погубљен (823 г.), његови приврженици држали су се понегде још до 825 г., док нису били разбијени или побијени.

Између Дунава и планине Балкан (стара Мезија) убрзо након доласка Словена, формирала се ипак и прва словенска држава на Балканском Полуострву — Бугарска.

Бугарска је била полуварварска, полуфеудална држава, чисто словенска по свом становништву, која је само у свом називу — Бугарска — сачувала траг свога порекла, као резултат освајања Мезије од стране источног племена Бугара. Ипак, она је представљала прву словенску државу. Њени владари од којих су најзначајнији рецимо Крум или Борис, са Византијом су били често у пријатељским али још чешће у непријатељским односима, из много разлога. Бугарска је увек у својим војним походима

на Византију могла рачунати на помоћ, наклоност а и учешће локалних словенских племена која су живела на територији Византије.

Борис се покрстио заједно с већим делом Бугара¹⁸ 864. или 865 г. и у исто време узео титулу цара. Али је прилив грчких свештеника у Бугарску, који су у земљи спроводили политички утицај Византије и понекад представљали директне агенте цариградске владе, натерао Бориса да ступи у везе са римским Папом, од кога се надао да ће добити већу самосталност за бугарску цркву.

Та је околност била један од најважнијих узрока заоштравања односа између цариградског патријарха Фотија и Папе Николе I. Дошло је чак до привременог расцепа између западне и источне (византијске) цркве. Иако је цар Василије I Македонац свргао Фотија са патријаршијског престола, ипак је византијска црква учврстила своје позиције у Бугарској, приставши на важан уступак Борису: у Бугарској је постављен посебан архиепископ, који је у византијској духовној хијерархији заузео прво место после цариградског патријарха.

У току владавине Борисовог сина Симеона¹⁹ (893—927 г.) прво Бугарско царство достиже кулминацију свог развитака. Симеон, који је васпитаван у Цариграду, био је велики поштовалац византијске културе. Ученици Ћирила и Методија, прогнани из Моравске, нашли су на његовом двору уточиште и широко поље делатности. Захваљујући њима у Бугарској се почињу преводити на словенски језик грчке књиге, најпре верске а затим и световне садржине. Као преводилац и делом писац био је под Симеоном особито познат Јован, егзарх бугарски, који је саставио, поред осталог, и дело *»Шестоднев«*, касније веома популарно у старој Русији и представља енциклопедију полутеолошког - полусветовног карактера. Појава преводне и оригиналне књижевности на словенском језику у Бугарској имала је великог значаја за развитака староруске књижевности.

Симеон је водио низ ратова са Византијом, при чему је често долазио до граница Цариграда. Сви његови покушаји да заузме престоницу су се завршавали неуспехом. Арабљани, са којима је он водио преговоре о подели Византијског царства, више су волели да имају посла са ослабљеном Византијом него са моћном Бугарском. Срби и Хрвати, који су се покоравали Симеону, често су дизали устанке иза његових леђа. Ипак

¹⁸ Опширније: Ор. cit., (фуснота 14), стр. 73-75

¹⁹ Опширније: Ор. cit., (фуснота 12), 54-62

су Симеонови походи осигурали Бугарској потпуну независност од Византије и знатне територијалне добитке. По миру из 927 г., који је закључен у току владавине Симеоновог сина Петра, Византија је признала бугарском »хану« царску титулу, а поглавару бугарске цркве — звање патријарха, и обавезала се да ће Бугарској плаћати годишњи данак. У састав Бугарске, поред њене основне области око Дунава, ушли су Источна Румелија, готово читава Македонија и Албанија. Српски жупани и хрватски банови признавали су себе вазалима бугарског цара.

Моћ Бугарске није била дугог века. Византија је успела да помоћу свог злата и своје дипломатије најпре ослаби своју опасну супарницу на Балканском полуострву, а затим да јој својим оружјем зада смртни ударац.

Већ 996 г. цар Василије II²⁰, који је због свога свирепог обрачуна с Бугарима добио назив Бугароубица, поново кренуо у офанзиву на Бугарско царство. 1018 г. отпор Бугара био је коначно сломљен а њихова земља је освојена и опустошена. Хиљаде Бугара исељене су у Јерменију. Судбину западне Бугарске доживеле су и земље Срба.

После тога се Бугарска неких 170 година (1018—1187 г.) налазила под византијским јармом. Земља је била преплављена византијским чиновницима, процес претварања сељака у кметове и плачкања народних маса кренуо је бржим темпом. Тек је у другој половини XII века опадање Византије омогућило препород Бугарске и постанак Другог бугарског царства.

У XI веку долази до догађаја који до данас узрокује последице на општу међународну ситуацију, односе међу државама и народима и формирање политике читавих држава и регија, и ако то у почетку није тако изгледало. Наиме, римски Папа Лав IX и цариградски патријарх Михаило Керуларије бацили су један на другог анатему и узајамно прогласили за јеретике све који признају духовну власт противне стране. Тај је догађај познат под називом *расцеп цркава* на римокатоличку и грчкоправославну (1054 г.). Овај догађај ће наравно имати велики утицај и на Словене, самим тим и Србе, како оне Словене који су живели у делу Европе под утицајем Папе, тако и на оне који су били под утицајем цариградског патријарха.

Што се тиче Срба у овом периоду, Срби ће ускоро и створити прве државне творевине на простору Царства, где убрзо долази и до постепеног покрштавања народа, стварања

²⁰ Op. cit., (фуснота 12), стр. 64-69

фонетског писма, ширења писмености и увођења црквенословенског језика у богослужењу, све уз помоћ Цариграда и његове патријаршије. Срби у почетку бивају под наизменичном влашћу прве словенске државе Бугарске и Византије, чији сукоб њих никако није могао да заобиђе. Након пада Бугарског царства и поновне обнове византијске власти на Балкану долази и период борбе Срба за осамостаљење, пропраћен устанцима и дипломатском активношћу што резултира крунисањем Михајила Војислављевића за првог српског краља. Ускоро Угарска као снажна држава ступа у вишедеценијске конфликте са Царством, што наравно има утицаја и на положај Срба који у томе виде погодну прилику за остваривање својих интереса.

По досељењу на територију Царства, осам словенских племена која су насељавала простор Балкана, померила су се ка истоку, а остала су пристала на плаћање данка. Владарски син који је довео део Срба на Балкан умро је пре формирања бугарске државе, дакле пре 680. године. После њега су владали његов син, унук и архонти (кнежеви) истог рода. Том роду припадали су и први именовани српски владари: Вишеслав, Радослав, Просигој и Властимир. О првој тројци нема познатих података. Свакако је један од њих владао током устанка Људевита Посавског (822) који је морао бежати у западни део Србије. Византијски Цар Порфиригенит у својој књизи пружа више података тек о Властимиру (прва половина IX века) који је средином IX века ратовао са бугарским каном Пресијаном. Трогодишњи српско бугарски рат вођен је између 836. и 852. године и завршен је српском победом. Пре средине IX века травунијски жупан Велоје оженио је свога сина Крајину ћерком кнеза Властимира. Своме зету Властимир је дао титулу кнеза и тако је основана локална травуњанска династија Велојевића. Травунија се налазила под врховном влашћу Србије. Властимира су наследила тројица синова: Мутимир, Стројимир и Гојник. Као најстарији, Мутимир је остао главни владар. Мутимир је ратовао са бугарским каном Борисом. Бугари су потучени, војска им је пала у ропство, заједно са дванаест бољара и кановим сином (каснијим владарем) Владимиром. Борис је са Србима склопио мир, бугарски заробљеници су ослобођени, а Мутимирови синови испратили су их до границе. Предаја заробљеника пропраћена је разменом дарова.

Истовремено долази до појачане активности Византије ка српским земљама, посебно у доба цара Василија I (867—886). Током његове владавине Срби прихватају врховну власт Византије, вероватно већ до 868. године, изузев Паганије. То није било само формално јер су српски одреди учествовали у освајању Барија 869. године. Признавање

врховне византијске власти ишло је упоредо са примањем хришћанства. Процес христијанизације Срба траје још од њиховог досељавања на Балкан. У почетку се вршило из приморских градова који су били под јурисдикцијом папе из Рима.

Покрштавање Србије доприносило је јачању позиције српског кнеза који је тиме стекао легитимитет своје власти који је потврђен из Цариграда. Византија је тако уносила владарску идеологију у Србију. Византија се од друге половине IX века меша у спољну политику Србије и њене односе са Бугарском. Властимир и Мутимир су сузбили два бугарска напада и одржали се као византијски штићеници. Њихове потомке Византија је подржавала у тешким временима Симеонове владавине. Бугарски штићеници који су постављани на престо брзо су мењали страну и враћали се Византији јер су добро знали да легитимитет њихове власти не долази из Преслава или из Плиске већ из Цариграда.

Међутим, управо ће Бугарска окончати постојање прве српске државе. Ово се догодило за време бугарског Цара Симеона, који је на Србију послао велику војну силу, јер није желео да у свом залеђу, током беспопштедне борбе са Византијом, има Византијског савезника. На челу војске која је 924. године напала Србију налазио се Часлав, син Клонимира. Часлав је послужио као мамац. Постављен је на престо, а српски жупани позвани су да дају заклетву новом кнезу. Тамо су сви похватани и одведени у Бугарску, заједно са Чаславом. Цар Константин Порфирогенит, иначе савременик ових збивања, сведочи да је Србија сасвим опустела и да је у земљи остало само педесет људи. Иако су ове процене без сумње претеране, оне сведоче о одјеку бугарског освајања Србије.

Страдање Србије није дуго трајало. Након Симеонове смрти (927), његов наследник Петар склопио је мир са Византијом. Бугарски цар био је под јаким утицајем Романа Лакапина²¹. У таквој ситуацији створени су услови за ослобођење Србије. Часлав је побегао из Бугарске и вратио се у Србију. Признао је врховну власт византијског цара и од њега затражио помоћ. Цар Константин Порфирогенит пише да је Часлав „средом и населио земљу и као архонт се у њој учврстио“. Није позната територија на којој је Часлав владао. На западу се граничио са Хрватском, а на западу и југозападу са Захумљем, Травунијом и Дукљом. У саставу Србије је засигурно био град Салинас (касније Соли, данашња Тузла) што наводи Порфирогенит као један од насељених

²¹ Оп. cit., (фуснота 12), стр. 61

српских градова. У оквиру Чаславове Србије била је и Босна која је у X веку обухватала само долину истоимене реке. На северу, Србија се простирала највероватније до Саве. У спису цара Порфирогенита забележено је да је Србија тада имала осам градова од којих су два била у оквирима Босне. Становништво се бавило земљорадњом, а гајили су и домаће животиње. Било је и неслободних људи који се у каснијим изворима називају отроцима. Часлав је био савременик Константина Порфирогенита те је и последњи српски владар који се спомиње у спису „О народима“.

Дакле како се може видети, у овом првом периоду српске државности, када су њоме владали архонти, односно жупани, Србија је била племенска држава, у суседству две велике силе тога доба, Византије и Бугарске. Већ тада утицај старог Царства био је много већи али је и схватање владара Србије о значају обе силе на прилике у Србији и њену будућност, доводио најчешће до тога да српски владари буду савезници Византије а да им она пружа заштиту у односу према Бугарској. Уједно, српски владари су врло добро увиђали и осећали прилике сваког периода, како би, политиком или ратом упевали да се одрже у овом турбулентном периоду када су се у сенци Византијског Царства стварале нове државе и народи.

Такође треба напоменути да у овом периоду, још увек, није постојало писаних трагова неке законодавне и правне активности од стране српске државе и њених владара. На снази су и даље обичајно право и племенски закони, али се већ тада увиђа утицај Византијске државноправне традиције на обликовање српске државности, а нарочито након успешног примања хришћанства од стране мисионара Царства, као и након рада и утицаја Ћирила и Методија који су народу дали писмо и превели свете цквене књиге на словенски језик.

V

КАСНИ ПЕРИОД ВИЗАНТИЈСКЕ ДРЖАВЕ И ЈАЧАЊЕ СРБИЈЕ

Касни период византијске државе обухвата период од 1081. до 1453. године. Током овог периода, Византија је била суочена са многим изазовима, укључујући и нападе са различитих страна, економске проблеме, као и унутрашње политичке нестабилности. До овог периода царство је изгубило поседе у јужној Италији, Малој Азији и ауторитет на Балкану.

Што се тиче Србије, у то време најзначајнија држава била је Рашка²², која је морала да призна царску власт и тако је било све до 1180. године. Српски жупани су након тога вешто користили проблеме које је Царство имало у сукобу са околним силама, као што је рат Византије и Мађарске, током XII века, да своју територију прошири. Што се више држава ширила на југ и исток, током наредних око 200 година, то је више и непосредније српска држава долазила у контакт са византијском управом, културом и староседеоцима.

Најзначајнији владари српске великожупанске државе током XI и XII века били су Вукан I, Урош I, Урош II и Стефан Немања, који је крајем XII века под својом влашћу објединио готово све српске земље.

Сам Стефан Немања ступио је на сцену у другој половини XII века. Погодном приликом, како смо навели, он пориче врховну власт Цара и престаје бити његов вазал. Осим тога он проширује своју државу заузимајући делове далматинске обале, са све градом Котором, а чак подржава и немачког цара Фридриха Барбаросу (у Нишу 1189. године). Следећа година била је нарочито значајна у односима Србије и Византије јер је 1190. године Византија први пут званично признала српску државу и Стефана Немању као њеног владара, а чак је склопљен и први брак између владарских породица Србије и Византије, када је Немањин син Стефан оженио Евдокију, нећеку цара Исака. Овим догађајем, као и касније давањем титуле „севастократора“ Стефану²³, коначно је Србија и званично ушла у византијску заједницу народа.

Под династијом Немањића, најзначајнијом владарском породицом у српској историји, Србија почиње да добија све више облике у оно доба модерне средњевековне државе. Почетком XIII века, великожупанска Србија је заслугом Стефана Немањића уздигнута на степен краљевине, чиме је започело ново раздобље у њеној историји.

Што се тиче вере, у почетку је постојао изван верски дуализам у држави, између римокатоличке и православне верзије хришћанства. Међутим утицај и близина Византије учинили су да Србија и њен народ постану и то до данас већински остану, православни хришћани.

²² Оп. cit., (фуснота 12), стр. 82

²³ Оп. cit., (фуснота 12), стр. 85

Овде ипак треба напоменути да се хришћанство примило још много раније. Прва хришћанска светачка имена јављају се већ код Властимирових унука. Носе га најмлађи Мутимиров син Стефан и старији Гојников син Петар. Обојица су рођени између 870. и 874. године што значи да су њихови очеви у то доба већ били хришћани. Примањем хришћанства код Срба је прихваћена и представа о свету као хришћанској васељени на чијем челу стоји византијски цар као Христов намесник на земљи.

Најпознатија личност и први архиепископ српски, световног имена Растко Немањић, касније познат као Свети Сава, је био не само верски поглавар већ је доносио и црквене законе односно тзв. Номоканон, о чему ће бити речи касније. Сава је био оснивач самосталне српске цркве и њен први архиепископ. Уздизање Стефана Немање и архиепископа Саве у ред светитеља користило је Немањиним наследницима на српском престолу. Овим чином ударени су темељи дугој владавине Немањића. Црквени култ, односно поштовање Стефана Немање и архиепископа Саве као светитеља, преносило се на цео владарски род Немањића. Истицало се да владари из ове династије воде порекло од „светородног корена“. Зато се династија Немањића назива светородном²⁴. Српским земљама Немањићи су владали више од два века. Велики жупан Стефан Немања почео је да влада 1166. године, а цар Урош Нејаки, последњи владар из династије Немањића, умро је 1371. године.

Историја Краљевине Србије наставља се на историју дотадашње Великожупанске Србије, која је знатно ојачала за време владавине великог жупана Стефана Немање (1166—1196). Њега је 1196. године на великожупанском престолу у Расу наследио другорођени син Стефан који је у то време већ имао титулу севастократора. У исто време, удеону власт у приморским областима вршио је Стефанов старији брат Вукан, који је носио титулу: краљ Далмације и Дукље, што је током времена дало повода Стефану да и сам приступи решавању питања о стицању одговарајуће краљевске титуле, која би се односила на све српске земље.

Само добијање краљевске круне има занимљиву историју из које се види да је у то доба постојао велики сукоб између источне и западне хришћанске цркве, које су у то доба већ биле у расколу, око тога коме ће се приволети народи Балкана. Наиме Стефан се обратио Папи Хонорију ради добијања краљевске круне од њега, те је тако Србија

²⁴ Г. Острогорски: *Србија и византијска хијерархија држава, Филозофски факултет Београд, 1975*, стр. 18

постала општеприхваћена европска држава. До овога је највише дошло услед наглог опадања угледа и утицаја Византијског царства, које је падом Цариграда у руке Латина 1204. знатно смањило свој утицај на Балкану.

У периоду настанка државе, може се видети да су скоро сви владари, почев од Немање, државу видели као своју личну својину, коју су могли делити својој родбини или трећим лицима, уступати на коришћење или чак (као цар Душан полуострво Пељешац) продати другој држави. Формално правно, са данашњег становишта, они су вршили уступање суверенитета дела територије своје државе другој држави, међународно правним актом. Овакво схватање власти назива се патримонијалним.

Оно у себи носи опасност од деобе државе. Најпознатији примери су подела државне територије трима синовима Стефана Првовенчаног или још познатија подела територије државе између краљева Драгутина и Милутина. Рецимо и цар Душан је (додуше врло формално будући да му је син био малолетан) дао свом сину Урошу на управљање северни (српски) део државе, док је он непосредно управљао јужним (рومهјским) делом државе. Ипак, док год је централна власт била јака, а владарска породица релативно малобројна, то се није десило. Тек за време владавине цара Уроша дошло је до распада државе али не због оваквих подела, већ због моћних великаша²⁵ који нису део династије јер су они почели делове земље којима су управљали по вољи владара, сматрати као засебну целину и својину у државно правном смислу. Тек је након слома царевине и превласти Турака, деспотима пошло за руком да ову појаву ставе под контролу и успоставе јединство државе, а то је нарочито успело Ђурађу Бранковићу, који је чек и Зету потчинио.

Посматрајући у овом раду однос Србије и Византије, овде је значајно поменути да је овај патримонијални принцип схватања власти био у супротности са византијским који је стриктан кроз целу историју у томе да је држава недељива.

Српски владари, у то доба почињу издавати и друге повеље, по угледу на византијске царе. Краљ Стефан Првовенчани је пред крај живота издао Жичи још једну повељу

²⁵ А. Соловјев: *Историја словенских права – Законодавство Стефана Душана Цара Срба и Грка*, Сл. Лист СРЈ, 1998, стр. 218-220.

којом под јурисдикцију манастира ставља све владарске задужбине (Хиландар, Ђурђево Ступове, Студеницу, Милешеву).

И у свему другом српски владари подражавали су Византијски систем и државно уређење, прилагођено својим потребама. Називали су се рецимо „самодршци“ што је буквалан превод грче речи „автократор“. Шта тек рећи за симбол државе, двоглавог орла, који је и данас симбол Србије, „трећег Рима“ или Русије и постоји још само на црквеним заставама у Грчкој, као директан наследник византијског двоглавог орла. Ове симболе не треба мешати са другим приказима двоглавих орлова код других народа, јер они нису проистекли из византијске хералдике.

Осим тога, од доба краља Милутина на српском двору јављају се византијске дворске титуле²⁶. У доба Душаново већ, цело византијско дворско уређење било је примљено и у Србији тако да је на двору било неких седамдесетак титула. Најзначајније титуле су деспот, ћесар, севастократор, а затим и велики војвода, велики слуга или велики логотет.

VI

ДЕТАЉАН ПРЕГЛЕД ДРЖАВНО ПРАВНИХ И ЦРКВЕНО ПРАВНИХ АКТАТА СРЕДЊЕВЕКОВНЕ СРБИЈЕ²⁷

Од почетка се српско право развијало под непосредним утицајем византијског права. Ово се односи како на световно тако и на црквено законодавство.

Правни систем настао у Византији имао је у својој основи римско право што указује на чињеницу да је рецепција римског права у Србији посредна с обзиром да долази из Византије.

Српски владари су се често обраћали византијским царевима за помоћ у решавању правних питања и приликом доношења закона који су били писани на грчком језику.

Утицај Византије на српско правосуђе се огледао у томе што су српски владари усвојили византијску административну организацију и судску хијерархију, српски судови су били организовани по узору на византијске.

²⁶ Д. Оболенски: *Византијски Комонвелт*, СКЗ, 1991, стр. 212.

²⁷ Опширније: *Op. Cit.* (фуснота 25) стр. 219-242

Осим тога, по угледу на Византију, владар је имао и судску функцију, а задатак му је да суди по правди. Њега мења дворски судија, а имамо за време цара Душана и царске судије. Владар има и управну функцију али развојем државе мора и њу да поверава другима.

Византијски утицај се испољио у три различита облика:

- 1) превођење византијских правних компилација са грчког на српски и њихова примена у средњовековној Србији²⁸;
- 2) прихватање (рецепција) различитих института римског права преко грчких превода, а не изворних латинских текстова;
- 3) уношење појединих чланова из византијских законика у српске правне споменике

Српски правници су 1349–1354. године сачинили Цодех Трипартитус, комбинујући византијско и српско право. Прихватили су и велики број института римског права. Римско право је продрло у Србију посредством грчких (византијских) превода, а не оригиналних римских текстова. Иако је Душанов законик најважнији правни споменик средњовековног српског права и он садржи 60 чланова који су непосредно преузети из Василика.

1. Номоканон Светог Саве из 1219. године²⁹

Прва византијска правна збирка која је у XIII веку преведена и прихваћена у средњовековној Србији, била је Законоправило или Номоканон Светога Саве, касније често називана Крмчија.

Законоправило, Крмчија или Номоканон Светог Саве (грч. номос — „грађански закон”, канон — „црквено правило”) представља рецепцију византијског права и Номоканона. Иако преузета из византијских извора, Законоправило је била потпуно нова компилација световних и црквених норми. Архиепископ Сава је у Законоправило уткао свој ауторски печат тако што је норме из византијског права прилагодио друштвеном контексту Србије. Сматра се да је Законоправило Светог Саве настало почетком 13. века

²⁸ Ор. cit. (фуснота 25) стр. 494

²⁹ С. Шаркић: Средњовековно српско право, Матица српска, 1996, стр. 1-7

(1219. или 1220. године), после добијања аутокефалности српске цркве. Први је српски правни акт и писан је на народном језику.

Као извори за писање Законоправила, архиепископу Сави су послужили: Номоканон у 50 наслова, Номоканон у 14 наслова (тзв. Фотијев номоканон), тумачења угледних правника Аристина и Зонаре, као и превод Прохирона (под називом „Закон градски”).

Номоканон Светог Саве садржао је црквена правила са коментарима каноничара, превод дела Јустинијанових Новела и цео Прохирон Василија И.

Враћајући се из Никеје, где је издејствовао аутокефалност за српску цркву, Сава Немањић (Свети Сава) је у Солуну у неком од манастира сачинио свој Номоканон. Законоправило Светог Саве подељено је на 64 главе од којих 44 имају канонски садржај а 20 световни.

Црквена правила позајмљена су углавном из два грчка канонска зборника: Синописа Стефана, епископа Ефеског (VI век), са тумачењима Алексија Аристина и Канонске Синтагме у 14 наслова, дело непознатог аутора из VII века, са тумачењима Јована Зонаре.

Од световних прописа Номоканон садржи изводе из Јустинијанових новела у 87 поглавља чији је редактор био Јован Схоластик, цео Прохирон Василија I, који је у Србији преведен под насловом Закон градски и три новеле цара Алексија I Комнина (о браку, о браку робова и о веридби). Српски номоканон прихвата концепцију “сагласја” у односима између цркве и државе и одбацује све облике хегемоније Цариградске патријаршије. Изоставио све правне списе који би ограничавали слободу деловања владара у световној сфери и цркве у оквиру сопствене јурисдикције. Свети Сава је изоставио одломке из Еклоге и Епанагоге у којима се оправдавало потчињавање цркве државној власти. Законоправило Светога Саве је имало велики значај не само код Срба него и код свих православних Словена. Већ 1226. године препис је однет у Бугарску, где је прихваћен као опште обавезни зборник, да би 1262. други препис био послат из Бугарске у Русију, митрополиту Кирилу II. На сабору у Владимиру 1274. године Крмчија је проглашена за опште обавезни зборник правила за руску цркву.

2. Синтагма Матије Властара³⁰

Синтагма Матије Властара представља зборник црквених и световних одредаба који је 1335. године сачинио солунски монах Матија Властар. Матија Властар преузима одломак из Василика без икаквих измена и уноси га у своју Синтагму Ова номоканонска збирка подељена је у 24 поглавља према словима грчког алфабета (од А до Ω). Вероватно по наређењу самог цара Душана, Синтагма је 1347. или 1348. преведена на српски, али је одмах након тога радикално скраћена. Пуна Синтагма садржи 303 поглавља, док скраћена верзија има само 94 поглавља. Матија Властар заснива своју збирку на коментарима Теодора Валсамона у којима се истиче свемоћ византијског цара а негира аутокефалност српске и бугарске цркве. Стога су српски редактори, одмах након превођења потпуног текста Синтагме приступили његовом скраћивању, изоставивши све оне одредбе које говоре о световној и духовној доминацији Цариграда. Синтагма је била намењена као приручник световним судовима. Стога је већина црквених одредаба изостављена, а задржане су само световне и то из правних области.

3. Јустинијанов закон

Јустинијанов закон је кратка компилација од само 33 члана који регулишу аграрне односе. Већина одредаба потиче из чувеног Земљорадничког закона објављеног крајем VII или почетком VIII века, и који је у потпуности био преведен на стари српски језик. Остале одредбе преузете су из Василика, Прохирона и Еклоге. Ни ова компилација не постоји у грчким рукописима и представља оригиналну творевину српских правника. Могуће је да је Јустинијанов закон био у примени у Србији и пре Душанове владавине, али је вероватније да је усвојен на сабору у Скопљу 1349. године заједно са првим делом Душановог законика., састојао се у директном уношењу појединих византијских прописа или њихових делова у српске правне споменике. То се пре свега односи на Душанов законик. Иако се сматра да је Душанов законик несумњиво најважнији акт српског средњовековног законодавства и самостално дело српских правника, данас је доказано да је чак 60 његових чланова преузето из различитих византијских правних компилација.

³⁰ Т. Тарановски, *Историја српског права у Немањинској држави*, Београд 1996. стр. 128-130

4. Душанов законик

Душанов законик³¹ је најзначајнији правни документ владавине Стефана Уроша IV Душана који је био један од најзнаменитијих и најуспешнијих српских владара. Проглашен на сабору у Скопљу 1349. године, а допуњен на сабору у Серу 1354. Законик је требало да допуни раније објављене правне акте и законике (Номоканон, или Крмчија Светог Саве, тзв. Јустинијанов законик, Синтагма Матије Властара, међународни уговори и повеље издате лицима и установама у Србији). У неким члановима Душан директно упућује на Законоправило (чланови 6, 8, 11, 101, 109 и 196). Једна трећина Законика је урађена по угледу на одговарајуће прописе византијског права. Велика је сличност чланова 171. и 172. Законика који прописују независност судства са деловима из византијског зборника Василике (књига VII, 1, 16-17), које су биле византијска прерада Јустинијановог зборника. Србија је преко Законоправила већ 130 година примењивала римско-византијско право, а Душанов законик је представљао додатно уједначавање правног поретка. Цар Душан је желео да са једне стране Закоником ојача централну власт и учврсти државу, а са друге стране да обузда захтеве српске велике властеле, која се у доба његових освајања прекомерно осилила и слабила државну власт. Детаљно су уређена права и обавезе појединих сталежа, као и односи међу сталежима како би се на тај начин увео ред у држави, али и озаконила правна неједнакост особа које су припадале различитим сталежима (властела, себри). Поред тога, Законик је садржао и прописе брачног права, грађанскоправне и кривичноправне прописе, као и правила судског поступка. С обзиром на ширину области друштвених односа које је уређивао, може сматрати уставом средњовековне Србије.

Душанов Законик је урађен на темељима Законоправила. У неким члановима Стефан Душан директно упућује на Законоправило (чланови 6, 8, 11, 101, 109 и 196). Једна трећина Законика је урађена по угледу на одговарајуће прописе византијског права. Велика је сличност чланова 17.1 и 172. Законика који прописују независност судства са деловима из византијског зборника Василике (књига VII, 1, 16-17), које су биле византијска прерада Јустинијановог зборника. Првих 38 чланова посвећено је цркви, затим следе одредбе које се односе на повластице властеле и слободних људи и њихове дужности, а потом одредбе које говоре о обавезама зависног становништва, себара (кметови и земљорадници).

³¹ Ор. cit. (фуснога 25) стр. 198

Душанов законик је садржао 201 члан, али се, у зависности од сачуваног преписа, састоји од 135 до 201 члана. Законик сачињава јединствену правну целину заједно са два византијска правна акта: Закон цара Јустинијана тзв. Јустинијанов зборник (Цорпус иурис цивилис) и скраћена Синтагма Матије Властара.

Властарева Синтагма истиче идеју свемоћи византијског цара, његовог политичког и духовног доминијума. Међутим, Душанов законик ушла је „скраћена Синтагма”³², очишћена је од свих одредаба и тумачења које му нису одговарале. Ревизијом су изостављени неки црквени прописи и одредбе које немају законску санкцију. Скраћена Синтагма је ушла у све зборнике Душановог законодавства, уз сам Законик и уз Јустинијанов закон.

Српска црква је имала низ повластица као верска институција и као највећи феудалац у Србији. У првој групи систематизованих чланова налазе се одредбе о цркви. Утврђена су судска права цркве, општа обавезност црквеног брака, предвиђене су санкције против латинске цркве и разних јереси.

Сарадња цркве и државе, била је диктирана непосредним интересом обеју страна. Држава је прогањала јеретике као државне преступнике, а црква је анатемисала бунтовнике. Онога ко се супротставио православном владару, црква је кажњавала екскомуникацијом, онога ко се није потчињавао православној цркви, одбацивала је држава.

Црква је поседовала велика феудална имања која су имала веће повластице од властелинских. На црквеним имањима није постојала обавеза великих и малих работа (чл. 26). У чл. 23 црква се ослобађа дужности преноса ствари за државне, војне или какве друге важне потребе; та обавеза постоји само када путује цар са својом великом пратњом.

Црква је имала право да суди за разне ствари које спадају у надлежност црквених судова, свим православним поданицима царства (чл. 12). Сви спорови који се тичу клера такође спадају у надлежност цркве. Законик је покушавао да спречи да властела путем силе тражи неко своје право од припадника клера (чл. 30). Као велики феудални поседник, црква је судила све спорове између зависног становништва насељеног на њеној земљи.

³² Ор. cit. (фуснота 25) стр. 475-477

Вастела је повлашћени сталеж у Душановој држави. Моћ властеле се заснивала на њеним земљишним поседима којима је властелин могао слободно располагати, продати, дати у мираз или поклонити, без ограничења. Баштински посед је по правилу био наследан. Владар га је могао одузети само у случају издаје. Властелин је имао одређене обавезе према владару и држави: плаћање годишњег пореза „соће” и војна служба.

Меропси — зависни земљорадници, који живе и раде на поседима властеле, цркве и цара, имају сличности са византијским парицима. Овим сељацима је било ограничено кретање. Законик предвиђа казну за свакога ко омогући меропху бекство од претходног господара (чл. 93, 140, 141). С друге стране, Законик даје право сељацима да се суде са господарем у случају незаконитог третмана.

Поред основних обавеза, зависни сељаци имају и дужност да свом властелину поправљају градске зидине, чувају стражу на путевима, да примају на стан и храну цара и његову пратњу и властелина када се налази на путу. Пошто би испунили све што је у Законнику прописано, меропси су могли располагати својом земљом. Могли су је продати, поклонити цркви или дати у мираз, али увек под условом да онај ко прими земљу, прими и све терете које земља собом носи.

По Законнику, робови (отроци) су "баштина вечна" властелина. Они су били делом аграрни, а делом кућни робови. Господар може отрока продати, оставити у наслеђе, али га не може дати у мираз. Предвиђена је тешка казна за онога ко прода хришћанина нехришћанину. У неким селима робови (отроци) живе заједно са сељацима (меропсима) и Законик не прави између њих разлику (чл. 67).

У Византији су осим зависних сељака (парика) на феудалним поседима живели и надничари који немају своју земљу. Њихов положај је био између сељака и робова. Вероватно су њима слични отроци који су у једном селу живели и радили заједно са меропсима.

Чланови 171. и 172. Законика истичу принцип законитости и налажу судијама да суде по правди и законнику. Принцип законитости је византијског порекла, а ушао је у српско право после Душановог припајања византијских области. У државама средњег века је постојала тежња племства да се обавезним законима признају само они који су донети на сабору.

У држави је постојало неколико врста судова чија је надлежност била подељена по категоријама становништва.

4.1 Државни судови

Надлежни да суде све спорове властеле, њихова кривична дела, спорове између цркве и властелина око земље, спорове зависних становника насељених на државним поседима и њихова кривична дела, као и спорове и кривична дела градског становништва. „Убоги и ништи” који не припадају ниједном властелинском или црквеном имању, такође потпадају под надлежност државних судова. Постојао је суд на самом царевом двору, надлежан за властелу која је живела на двору: „Која властела стоје у кући царевој увек, ако их ко тужи, да их тужи пред судијом дворским, а други нико да им не суди.” (чл. 177).

4.2 Властелински судови

У чл. 115 помиње се „суд господарев“. На властелинствима је било тамница, што значи да је властелин имао право да у њих затвара своје зависне људе ако би их због нечег кажњавао. Чл. 103 говори о праву господара да суди своме отроку за сва дела осим „царских дугова”.

4.3 Црквени суд

Самостална институција пренета из Византије заједно са црквеном организацијом. Црквени суд је судио припадницима клера за све спорове и сва кривична дела. Пред црквеним судом су одговарали сви православни становници. Надлежност цркве се протезала и на брачне и наследне спорове. Као власник великих феудалних поседа, црква је имала право да суди зависном становништву на њеним имањима. Из надлежности црквених судова изузети су „царски дугови” за које је био надлежан државни суд.

4.4 Судски поступак

У византијском праву су пооштрена начела истражног инквизиционог поступка у кривичним споровима. Примењује се мучење, искључује се заступништво и са стране окривљеног и са стране тужиоца, а за разлику од грађанских спорова, у кривичном поступку сведоци се позивају одлуком судских органа и обавезни су да приступе суду. Немају право да сведоче малолетни, жене, најамници, слабоумни, убоги, слуге, укућани, ортаци за ортаке, синови за очеве и очеви за синове, глуви, неми, откривени у лажима, јеретици и Јевреји против хришћана.

У Србији није било поделе између кривичног и грађанског поступка. Поступак се покретао на иницијативу оштећене стране.

4.5 Доказна средства

Обличеније (хватање кривца на делу), лице, свод (када је била у питању крађа стоке), сведоци (не помињу у Законнику, детаљно регулисан у Властаревој Синтагми, није било потребе да се сличне одредбе понављају у Законнику), исправе (разне даровнице, повеле), заклетва странака, клетвеници, Божији суд, признање.

Божији суд је, као ирационално доказно средство, био доста дуго у употреби у средњем веку. „Божији суд се састојао у томе, што се оптуженик подвргавао неким нарочитим операцијама, опасним по његов живот, његово здравље или интегритет његовог тела. Ако би кроз њих прошао жив, здрав и неповређен, онда се сматрало да је Божијим судом оправдан те невин.”

Душановим закоником прихваћен је византијски систем казни³³. Казне су биле врло сурове, а Душанов законик је преузео из византијског права све врсте сакаћења осим кастрације. Сакаћење је углавном тако вршено да се сакатио онај део тела којим је извршено кривично дело (рука, језик и сл.). Овај тип казне је примењиван и на припаднике повлашћеног сталежа и на себре, али ако би дело било учињено између припадника ова два сталежа, казна сакаћења је примењивана само на себре.

Батинање се као казна користило за све поданике осим велике властеле. Смуђење косе или браде је одређено само за себре. Жигосањем се кажњава меропак ако побегне од свога господара (чл. 201). Прогонство је предвиђено у два случаја — ако католик узме „христијанку”, а не покрсти се, и ако се нађе јеретик да живи међу хришћанима (чл. 9 и 10). Имовинска казна се плаћа у разним случајевима — за убиство себра од стране властелина (чл. 94), за напад на трговце (чл. 118), за неоправдано задржавање трговаца (чл. 122) итд. Глоба се предвиђа најчешће у новцу, а понекад и у стоци: „Ако се нађе златар у граду, кујући новац тајно, да се златар сажеже и град да плати глобу што рече цар. Ако се нађе у селу, да се то село распе, а златар да се сажеже” (чл. 169). Конфискација имовине се користи за кажњавање невере (чл. 52), за кажњавање онога ко би осрамотио

³³ Ор. cit. (фуснога 25) стр. 464.

судију (чл. 111) итд. Имовина се конфискује целокупном селу ако се у њему нађе разбојник (чл. 145).

У Душановом законуку је смртна казна добила широку примену. Предвиђена је за низ кривичних дела — ако себар отме властелинку (по другом објашњењу, ако је силује) (чл. 53), ако неко убије епископа или попа или калуђера (чл. 95), ако убије неког од најближих сродника (чл. 96), ако сруши цркву у време рата (чл. 130), ако разбојник буде ухваћен на делу (чл. 149) итд. Казна лишења слободе се не помиње у Душановом законуку као главна казна или као уобичајена споредна казна. Предвиђа се на пример за пијаницу „да се врже у тамницу”, али се не одређује трајање казне. Постојао је велики број тамница на црквеним, властелинским и државним поседима, на царском и патријарховом двору. Могуће је да су ове тамнице служиле за испитивање оптужених, као и за кажњавање зависног становништва за разна "сагрешенија". Тамница за приватне поданике није увек била казнени затвор, него и истражни притвор и принудно средство за наплаћивање од њих глоба и свакојаких дажбина.

Једна од главних сврха казне у средњем веку је била одмазда. Поред тога, јавно извршење сурових телесних казни служило је као превенција. Поправљање кривца није било предвиђено и није се сматрало дужношћу државе. За лакша кривична дела била је предвиђена новчана казна, која се плаћала држави, а не оштећеноме.

У казненом праву Душановог Законика³⁴ за иста кривична дела припадници различитих сталежа су различито кажњавани. Та разлика се нарочито осећа када је кривично дело учињено у сукобу припадника два сталежа, властелинског и себарског.

И у случају тешких кривичних дела, као што је убиство, припадници различитих сталежа су различито кажњавани. Неједнакост кажњавања је важила и за припаднике истог сталежа који се разликују по богатству и моћи.

Душанов законик је, као што ћемо касније видети, обрађиван и прилагођаван приликама много пута, а као такав је опстао много дуже од царевине која га је изнедрила.

³⁴ Ор. cit. (фуснога 25) стр. 462-463

5. Законик о рудницима (Новобрдски законик)³⁵

Један од последњих правних споменика средњевековне Србије, настао је 1412. године, за време деспота Стефана Лазаревића и носи назив Законик о рудницима (Новобрдски законик). Познато је да је своју моћ и успех у обнови државности деспот Стефан Лазаревић дуговао експлоатацији рудног богатства своје земље, те је стога било неопходно да се у том погледу и пољу делатности утврде строга правила. Законик се односио највише на само рударство, али у склопу текста се налазе законске одредбе које се тичу живота у Новом Брду (такозвани Статут Новог Брда). Ово место било је у то доба највећи рудник на Балканском полуострву. Овај текст садржи јединствене и драгоцене податке о начину живота српског народа у то доба. Најпознатији његов препис је из ХВИ века, а откривен је 1959. године и поклоњен Српској академији наука и уметности.

табела 2:

ПРЕГЛЕД ЦРКВЕНЕ И СВЕТОВНЕ НОРМАТИВНЕ АКТИВНОСТИ У СРЕДЊЕВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

НОМОКАНОН СВ. САВЕ – КРМЧИЈА	ГОДИНА ДОНОШЕЊА 1219.
СИНТАГМА МАТИЈЕ ВЛАСТАРА	ГОДИНА ДОНОШЕЊА 1335.
„ЈУСТИНИЈАНОВ ЗАКОН“	ГОДИНА ДОНОШЕЊА 1349.
ДУШАНОВ ЗАКОНИК	ГОДИНА ДОНОШЕЊА 1349.
ЗАКОНИК О РУДНИЦИМА	ГОДИНА ДОНОШЕЊА 1412.
РАЗНИ СТАТУТИ	
ПОВЕЉЕ ВЛАДАРА	
ИЗМЕНЕ И СКРАЋЕЊА ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА И СИНТАГМЕ МАТИЈЕ ВЛАСТАРА	XV – XVII ВЕК

³⁵ С. Новаковић: *Законски споменици српских држава седњег века*, Српска краљевска Академија, 1912. стр 823

ЗНАЧАЈ И УТИЦАЈ ВИЗАНТИЈСКОГ ЦАРСТВА НА ОПСТАНАК СРПСКЕ ДРЖАВНО ПРАВНЕ ТРАДИЦИЈЕ НАКОН ПРОПАСТИ ОБА ЦАРСТВА

И ако је било млађе и војно јаче, српско Царство пропало је пре Византијског, под налетом Османлија. Томе су допринели бројни чиниоци, како војни (нарочито катастрофалан исход битке на Марици 1371. године)³⁶, тако и друштвено економски.

Наиме, налет Турака Османлија на Балкан уследио је у најнезгоднијем тренутку, када се учвршћивао феудални поредак у српским земљама и када је централна власт била најслабија. Док је био жив, а умро је пре времена и у напону снаге, Цар Душан се са овим појавама успешно носио, пре свега јер је имао јаку и непобедиву војну силу, а и због тога што је његово законодавство, нарочито оличено у Душановом законнику, било амалгам који је везивао велможе, њихов народ и поседе за царску круну. Међутим, након његове смрти, центрифугална сила царства је потпуно нестала и претворила се у центрипеталну силу, која је све више удаљавала локалне владаре од централне власти. Царство, оличено у по свему судећи великом задатку недораслом и слабом владару, Цару Урошу, полако се распадало на његове очи.

Мора се признати да је Цар Душан био врло амбициозан владар и да је био свестан да тиме што је у кратком периоду освојио огромне делове некадашње Византијске царевине³⁷, државу мора устројити тако да она буде подједнако прихватљива и његовом народу и новоосвојеним народима, чију су већину чинили Грци – Ромеји. Да би то успео, он је морао да створи јаку државу, а јака држава се и онда и данас заснивала на законима који су морали да се поштују и чије поштовање и спровођење је контролисала и усмеравала сама држава. Судило се по закону, а не по страху од Царства, како се то лепо наводи у Душановом законнику. Дакле он је тежио уједињењу Срба и Ромеја и желео је да српско Царство наследи посустало Византијско. Велике су међутим биле националне и културне разлике у његовој великој држави. Тежак је то био задатак и за таквог владара као што је био Душан, а за његовог сина Уроша, немогућ. Царство се као што смо навели убрзо распало јер више није било јаког владара да сузбије самовољу властеле, те да је ограничи строгим законима и још строжим казнама.

³⁶ Ор. cit. (фуснога 26), стр 257

³⁷ Ор. cit. (фуснога 1) стр. 573

Након цареве смрти, кнез Лазар (1371—1389) је успео да се учврсти као земаљски господар у областима које су обухватале слив Мораве (Велике, Западне и Јужне). Лазар је поседовао и црквени легитимитет јер га је црква признавала за самодржавног владара свих Срба, а таквим га је сматрала и цариградска патријаршија. Имао је статус једнак статусу војводе Влашке и Молдавије. Стога је он и покренуо иницијативу ка измирењу две цркве. Раскол између Српске и Цариградске патријаршије постојао је од 1350. године. Од цркве је одлучен српски двор и патријарх, док остала црква (ниже свештенство) и народ нису били екскомуницирани, али су трпели последице двадесетпетогодишњег раскола. Управо због потребе да озакони свој владарски и самодржавни положај, Лазар је покренуо ово питање. Делимично измирење постигнуто је и раније. Цариград је 1364. године ступио у контакт са царицом Јеленом, а непосредно пред битку на Марици дошло је до измирења са Угљешом Мрњавчевићем. Раскол је био препрека уједињењу Моравске Србије и Византије против Османског царства.

Лазарева кнежевина (Моравска Србија) се временом проширила, а 1389. године се супротставила турском надирању, што је довело до Косовске битке³⁸ у којој је погинуо и кнез Лазар. Његов син и наследник, кнез Стефан Лазаревић, успео је да консолидује државу, по цену прихватања врховне турске власти. Током овог периода, у српском градитељству и архитектури развио се Моравски стил.

Након битке код Ангоре³⁹, турски султан Бајазит је заробљен, а Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић беже у Цариград. Стефан је отказао послушност Турцима и окренуо се Византији добијајући титулу деспота. Византија је ослобођена вазалних обавеза према Турској што је љутило Стефана. Избија десетогодишњи сукоб између Бранковића и Лазаревића. Стефан постаје угарски вазал јер од Византије није могао очекивати помоћ. Добија Мачву, Београд и Голубац. Стефан преузима и ктиторство над краљевским манастирима Немањића, а стиче и наклоности светогорских монаха 1402. године. Они су до тада били присталице Вука Бранковића. Проглашењем Српске деспотовине, Моравска Србија престаје да постоји.

Богати рудници сребра и стални прилив становника у државу деспота Стефана Лазаревића омогућили су опоравак Србије после пропасти на Косову. Београд је постао престоница деспота, који је у град населио најбогатије људе и трговце.

³⁸ Оп. cit. (фуснота 1) стр. 614,615,620 и 621

³⁹ Оп. cit. (фуснота 1) стр. 631

За време владавине деспота Стефана Лазаревића Србија доживљава препород⁴⁰. Развија се војно, политички и економски, а територијално се шири. Култура у њој била је за пример. Деспот Стефан је упамћен као витез, али и песник. Његова најпознатија песма је Слово љубве (Реч о љубави).

Деспотовина је значајно проширена када је Балша III пред смрт дошао на двор ујака Стефана Лазаревића и оставио му Зету у наслеђе у априлу 1421. После неколико година, Стефан је на сабору у Сребреници (на Руднику) за наследника одредио сестрића Ђурђа Бранковића.

Владавина Ђурђа Бранковића, сина Вука Бранковића, почела је смањењем Српске деспотовине. У време сахране Стефана Лазаревића, султан Мурат II напао је и освојио Крушевац. Угарски краљ је Ђурђу одузео и престоницу Београд 1427. Ипак, Србија је остала довољно јака да сачува свој двоструко вазални положај. Деспот Ђурађ Бранковић (1427—1456) искористио је своје дипломатско умеће и ојачао везе са Угарском. Велико богатство је употребио за изградњу Смедеревске тврђаве 1428-30. на обали Дунава, која је постала нова престоница. Нови главни град Србије био је добро утврђен, али морао се предати Османлијама већ у августу 1439.

Вазални положај Србије више није био сигуран, а после смрти деспота Стефана Лазаревића, султан Мурат II намеравао је да потпуно припоји Србију Османлијском султанату. Деспот Ђурађ није успео да се одбрани од напада Османлија и морао је напустити Смедерево и Српску деспотовину 1439, а Ново Брдо се бранило до средине 1441. Захваљујући богатству које је имао и великој војсци коју је окупио Ђурађ је приморао Мурата II да му врати Српску деспотовину 1444. После смрти Ђурђа Бранковића у децембру 1456. деспот је постао његов најмлађи син Лазар, али је и он убрзо умро у јануару 1458. Покушај да се Степан Томашевић Котроманић постави за последњег деспота женидбом са Лазаревом кћерком није продужио живот Српске деспотовине, а Мехмед је освојио Смедерево и Српску деспотовину у јуну 1459.

На овај начин српска средњовековна држава престала је и дефинитивно да постоји.

Међутим Душанов законик, велики споменик српске правне традиције, српске културе и државности, није нестао са Царством које га је изнедрило и државом која је nestала. Управо захваљујући оваквим основама и свести дубоко укоренејој у нашем народу,

⁴⁰ В. Ђоровић, *Илутрована историја Срба*, БИГЗ, 1989, књига 2 стр. 193.

традицији преношеној с колена на колено кроз векове, било је немогуће за освајача (Османлијско Царство), да затре свест и сећање једног народа на то да је имао државу, и то не било какву, да је имао царе и краљеве, веру и нацију. И на крају, када је то постало услед историјских и политичких околности могуће, из тог нуклеуса, преживелог кроз векове, поново се родила српска нација и српска држава.

Свега тога не би било да захваљујући у начелу самом Византијском царству, српска државноправна традиција није имала дубоке корене и ако српска држава није трајала ни изблиза колико византијска. Трајала временски није, али је од својих почетака била изграђена на државноправној традицији хиљадугодишњег Царства. И трудила се нарочито у каснијем периоду да то Царство у што већој мери подражава у свом унутрашњем уређењу и законодавству. На свом врхунцу, њени владари (Цар Душан) себе су сматрали наследницима самог Византијског царства, које је тада било већ сведено мање више на Цариград и околину и називали су себе Царевима Срба и Ромеја. То сећање и та историја није могла бити заборављена, па макар је прошло и шест векова до обнове државности. У осталом, нешто слично сасвим очекивано, десило се са самом Грчком: и ако скоро исти период под туђинском влашћу као и Србија, Грчка и њен народ сачували су своју државотворност, своју традицију и самосвојност и одмах након протеривања Турака обновили своју државу. На жалост ни једна ни друга држава више нису могле бити нека нова Царства, једноставно историјске околности и међународне прилике биле су сасвим другачије у XIX него у XIV веку.

Што се тиче самог српског средњовековног законодавства, нарочито је занимљива судбина Душановог законодавства: у појединим сегментима и појавним облицима оно је скоро па премостило јаз бездржавности и ропства које је задесило народ. Наиме, скраћени Душанов кодекс, као зборник световног права, судећи по рецензијама из Паштровића и Грбља, потврђују да се традиција Душановог законодавства држала у приморју чак до краја XVIII века!

У међувремену, од свог настанка, па до овог последњег спомињања у рукописима, Душаново законодавство доживело је бројне рецензије, скраћивања и измене, али чињеница је да је било присутно све време на овим просторима. Поменула бих нарочито „Раковачку версију“ (Раковачки и Студенички преписи) где је прерађивана Синтагма Матије Властара рецимо и подељена у 85 параграфа и то по бројевима а не по словима азбуке. У млађој рецензији Душановог законодавства, која се налази у једанаест рукописа цео зборник је представљен у једном: Цодех бипартитиус. Његов први део је назван

„Закон цара Константина и Јустинијана“ а други део „Закон цара Стефана“ или у неким рукописима „Македонског цара Стефана“, а у овом делу више нема Синтагме као самосталног дела зборника и ако њена садржина суштински није избрисана него је подељена између ова два остала дела. Део који се односи на Душанов законик представља његову скраћену верзију од само 127 чланова уз још 17 параграфа из Синтагме и десетак нових одредаба. Управо ова прерада настала је у приморију, између Котора и Бара и то највероватније у XV веку.

Опстанку српске државноправне традиције помогла је наравно и црква и њени канони. И опет, сама црква била је изграђена на византијској црквеној традицији, традицији православља. Цркве и манастири који су грађени у доба Византије и по узору на њене цркве и манастире, опстали су кроз векове а са њима и вера поробљеног народа у обнову некадашње државе.

Нарочито је за један народ значајно да има своје препознатљиво писмо, а и то су Срби имали захваљујући мисионарима из Византије, Тирилу и Методију⁴¹ (Вук Караџић је своју реформу спровео много касније). Дакле, имајући у виду све оно што је Србија, односно њена државноправна традиција, преузела, наследила и себи прилагодила из Источног римског царства, чији је сусед била од досељавања свог народа на данашње подручје па све до пропасти своје средњовековне државе, пресудно је утицало на то да, без обзира на дужину и бруталност стране окупације, ни у једном тренутку генерације Срба које никад нису живеле у својој националној држави, већ њихови далеки преци, никад не забораве да су имали државу и не престану да теже да је поново стекну, што се и догодило након Првог и Другог српског устанка и довршило након Балканских ратова.

VII

ЗАКЉУЧАК

На крају овог рада, може се закључити да је Други Рим или Византијско царство, неумитно извршило огроман утицај на развој средњовековне српске државе. Чак и овај закључак је прескроман. Ова велика цивилизација, друштво и култура која досеже у далеке античке векове и преноси их и чува хиљаду и више година, учинила је огроман

⁴¹ Оп. cit (фуснога 12) стр. 48.

утицај на развој целокупне Европске културе и свих других појавних облика уређења друштва како у свом суседству, тако и много шире.

Наравно, утицај на непосредне суседе, каква је била средњовековна Србија, био је највећи. Срби, Словенско племе које се доселило практично на територију Царства доневши са собом своје примитивно племенско уређење, у Византији је имало не само непријатеља, што је била нужна последица тежње за заузимањем истог животног простора, већ пре свега једну врсту „стараоца“, „тутора“. Византија је племе које је дошло на Балкан за врло кратко (у историјском смислу) време, превела у хришћанство, дала му писмо, за оно доба модерно државно уређење и као што је у овом раду анализиано, правни систем и основ за стварање једне јаке и стабилне државе.

Номоканон Светог Саве, Синтагма Матије Властара и Душанов Законик су величанствени правни споменици српске историје и државности, али и споменици који кроз векове гласно говоре о величини једне од највећих светских цивилизација, коју је Србија имала за суседа и супарника, а на крају и савезника. Споменици који говоре о томе да се једна култура и цивилизација која је велика, не шири и не намеће другим народима пуким војничким освајањем суседних земаља, већ управо културним утицајем који је толико напредан и супериоран да га преузимају сви који дођу са њим у контакт, свесно или несвесно, а таква матрица се у историји много пута понављала, све до данашњих дана.

Утицај Византијске државноправне традиције огледа се и у томе што је српска држава, као и све хришћанске државе на Балкану, које су биле у сфери Византијског утицаја, све време свог средњовековног постојања, као и све време постојања саме Византије, биле су део тог једног комонвелта, пре свега православног и међузависног. Све државе, па и српска, до краја су признавале у суштини врховну власт и неприкосновеност „василевса“ Византијског цара, који је увек био и остао на врху те пирамиде. То је признавао чак и велики цар Стефан Душан, и ако се називао „царем Срба и Ромеја“. То је било видљиво и по самим титулама које су носили владари, јер све те титуле не само што су биле византијске, већ су додељиване владарима по одлуци и милости Византијског цара. Па макар то био и цар који је царевао у само једном граду (на самом крају). Али то није био било који град – био је то Цариград.

Ово је зато што је у средњовековној свести и погледима на свет постојала хијерархија држава. Још раније, из доба Рима, веровало се да је једино могуће царство – Римско.

Након тога у доба Византије и нарочито њеног повлачења са запада, а настанка Франачке државе, појавило се поново царство на западу, па Византија више није била једино царство на земљи. Ипак, хијерархија се огледала у томе што се царска власт сматрала као универзална и од бога дата, а сви остали народи и владари су њој потчињени. Не увек и не најчешће суштински потчињени већ управо том идејом супремације царства. Византијски цар је у свим молитвама у свим православним црквама у свим православним земљама, први спомињан, испред домаћег владара, ко год то био. Византијски цар дели другим владоцима дворске титуле као што смо рекли, а то чини чак и у часу када од самог Царства није остало ништа друго до царски град. Толики је вио престиж Византије. Средиште православног комонвелта и центар света до своје пропасти био је Цариград. Стога и до данас, један од најупечатљивијих догађаја у људској историји, догађај који је дубоко потресао тадашњи свет из темеља и заувек променио друштвено политичке околности, чији развој и данас има огромног утицаја нарочито на овај наш део Европе, био је пад Цариграда и пропаст Другог Рима.

А управо у царском граду на најупечатљивији начин показана је та веза између Србије и Византије, и то у њеном судњем часу, када је у опсади Цариграда, маја 1453. године убијен у храбром јуришу на освајаче, последњи византијски цар Константин XI Палеолог. Цар који је по својој мајци принцези Јелени Драгаш – био Србин, коме је чукундеда био нико други до српски краљ Стефан Дечански.

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ:

- „Средњовековно српско право“, Матица српска, 1996, Срђан Шаркић
- „Српска државност у средњем веку“, Српска академија наука и уметности, 2013, Београд, Милош Благојевић
- „Византијска државноправна традиција“ избор текстова – издање Правног факултета Универзитета у Нишу
- „Правна традиција словенских народа“ избор текстова – издање Правног факултета Универзитета у Нишу
- „Историја Византије“, Мiба books, 2018, Г. Острогорски
- „Византија рани векови“, Evro book, 2009, Београд, Ц.Ц. Норич
- „Историја Византијског царства“, Zepfer books, 2000, Ф. И. Успенски
- „Историја Срба“, Научна књига, 1952, К. Јиречек
- „Законски споменици српских држава седњег века“, Српска краљевска Академија, 1912 С. Новаковић
- „Српски државни сабори“ Српска краљевска Академија, 1940, Н. Радојчић
- „Историја српског права у Немањићкој држави“, Београд 1996 Т. Тарановски
- „Државна управа у српским средњовековним земљама“, Сл. Лист СРЈ, 2001
Проф др М. Благојевић
- „Одабрани споменици српског права“ Издавачка књижевница Геце Кона, 1926, А. Соловјев
- „Историја словенских права – Законодавство Стефана Душана Цара Срба и Грка“, Сл. Лист СРЈ, 1998 А. Соловјев
- „Продирање Словена на Балкан“ БИГЗ, 1989, В. Ћоровић
- „Илутрована историја Срба“, БИГЗ, 1989, В. Ћоровић
- „Законик Стефана Душана, цара српског (1349. и 1354)“, Задужбина Илије М. Коларца у Београду 1898, С. Новаковић
- „Србија и византијска хијерархија држава“, Филозофски факултет Београд, 1975, Г. Острогорски
- „Србија и Византија“ Сл. Гласник 2019, Др Б. Ферјанчић
- „Византија и јужни Словени“, Ethos, 2009- Др Б. Ферјанчић
- „Србија у средњем веку“ Јован Деретић, Драгољуб П. Антић
- „Српске земље пре Немањића – од 7. до 10. века“ Марко Алексић
- „Рецепција сборников византијског права в средневековых балканских государствах“ Византијский Временник, 1976, Шапов Я. Н.

„The Byzantines“ University of Chicago Press, 1997, Guglielmo Cavallo

„Mittelalterliche Übersetzungen byzantinischer Rechtstexte“ Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005, L.Burgmann

„Lo di Stefan Dusan e i suoi legami con la legislazione bizantina“ Il veneziano antico del codice dantesco di Budapest, 2009, Minale V.M.

„History of the Byzantine Empire“ The University of Wisconsin press, 1952, A.A. Vasiliev

„A History of Serbian Mediaeval Law“, Brill, S. Šarkić

САЖЕТАК РАДА:

Ову тему сам изабрала јер ме професионално занима и у исто време интригира чињеница да је целокупан каснији развој и историја Српске државе, до данас, детерминисана већ на њеним почецима чињеницом да је настајала и развијала се под утицајем Византијског царства.

Циљ ми је да покажем како је Српска држава у суштини била противник Византијског царства, а то је важило и у супротном смеру, а у исто време и његов клон и то ћу приказати образлагањем државног уређења и развоја права у Србији које је у потпуности следило пример Византијске државно правне традиције.

Образлагајући ове чињенице, показашу да је Српска држава развијајући се у сенци тако моћне империје брзо развила своју државност, али и да је на тај начин пратила судбину Византијског царства и у погледу неслоге владајућег слоја и борбе за престиж, да би на крају као и Византија, потпала под власт Османлија.

Ради припреме и израде свог рада користила сам бројну литературу која је наведена у раду покушавајући да из обиља документације и информација извучем оно што је круцијално и што јасно показује утицај Византијске државно правне традиција на развој Српске државности.

Методе које сам користила у раду су детаљно проучавање правних и историјских радова како савременика тако и аутора из ранијег периода, а који се тичу ове теме. Такође, проучаала сам детаљно и Византијско право, правне изворе исто као и средњевековно право Србије, упоређујући њихову сличност и ретке разлике.

Што се тиче самог рада, у сажетку он је подељен на осам поглавља. У Поглављу УВОД, обрадила сам тему рада и кратко образложила историјских чињеница које су довеле до тога да Византија и њена култура и државно правни систем изврше најзначајнији утицај на развој Српске државности.

Поглавље Византијско право, се бави историјски хронолошким прегледом структуре и развоја самог Византијског правног система.

Поглавље Рановизантијски период односи се на државно правно уређење Византијског царства у периоду пре досељавања Словена на Балканско полуострво.

Поглавље Средњевизантијски период и настанак државности Српских територија бави се почецима и настанку Српске државе, која се развија уз пресудан утицај Византијског царства на њен државно правни облик, уређење и веру.

Поглавље Касни период Византијске државе и јачање Србије бави се односом сада већ две самосталне државе и настојању Српских владара да у свему преузму државноправно уређење Византије и примене га на територијама којима су они управљали, имајући у виду да су у том периоду управљали великим територијама које су до тада биле вековима у саставу самог Византијског Царства и народом који је у суштини био Грчки – Ромејски.

Поглавље Детаљан преглед државно правних и црквено правних аката средњевековне Србије бави се описом и објашњењем утицаја Византијског државног и црквеног права на израду најзначајнијих правних и црквених споменика средњевековне Српске државе.

Поглавље Значај и утицај Византијског царства на опстанак Српске државно правне традиције након пропасти оба Царства, бави се појашњавањем дубине и значаја који је имао утицај Византијског царства не само на настанак наше државе, већ и на опстанак идеје државности и самосвојности Срба након окупације од стране османлијског царства.

Поглавље Закључак представља сиже целокупног рада са закључцима који из истог проистичу.

THE INFLUENCE OF THE BYZANTINE STATE LEGAL TRADITION ON THE DEVELOPMENT OF SERBIAN STATEHOOD

SUMMARY:

I choose this topic because I am professionally interested and, at the same time, intrigued by the fact that the entire subsequent development and history of Serbian state is, until today, already determined its beginnings by the fact that it was created and developed under the influence of the Byzantine Empire.

My goal is to show how Serbian state was, basically, against Byzantine Empire, and the other way around, and at the same time was its clone and that I will show by explaining state regulation and law development in Serbia, which fully followed the example of the Byzantine state legal tradition.

Explaining these facts, I will show that Serbian state, developing under such powerful empire, quickly developed its statehood, however, it also followed the destiny of Byzantine Empire in terms of the discord of the ruling class and the struggle for prestige, so that in the end, like Byzantium, fell under Ottoman occupation.

In order to prepare and produce my paper, I used numerous sources, which are mentioned in the paper, trying to extract from the abundance of documentation and information, extract what is crucial and what clearly shows the influence of the Byzantine state legal tradition on the development of Serbian statehood.

The methods I used in my paper are a detailed study of legal and historical works of both contemporaries and authors from an earlier period, which concern this topic. Also, I studied in detail the Byzantine law, legal sources as well as the medieval law of Serbia, comparing their similarities and rare differences.

As for the paper itself, in short, it is divided into eight chapters. In the INTRODUCTION chapter, I discussed the topic of the paper and briefly explained the historical facts that led to Byzantium and its culture and state legal system to have the most significant influence on the development of Serbian statehood.

The chapter on Byzantine law deals with a historical-chronological review of the structure and development of the Byzantine legal system itself.

The Early Byzantine period chapter refers to the state legal organization of the Byzantine Empire in the period before the immigration of the Slavs to the Balkan Peninsula.

The Middle Byzantine period and the emergence of statehood in the Serbian territories chapter deals with the beginnings and emergence of the Serbian state, which developed with the decisive influence of the Byzantine Empire on its state legal form, organization and religion.

The Late Period of the Byzantine State and the Strengthening of Serbia chapter deals with the relationship of two already independent countries and the efforts of Serbian rulers to take over the state legal system of Byzantium and use it on other territories they governed, bearing in mind that, at that time, managed large territories, that have already, for centuries, been part of Byzantine Empire and the people who were essentially Greek-Roman.

The chapter Detailed review of state legal and church legal acts of medieval Serbia deals with the description and explanation of the influence of Byzantine state and church law on the creation of the most significant legal and church monuments of the medieval Serbian state.

The importance and influence of the Byzantine Empire on the survival of the Serbian state legal tradition after the fall of both Empires chapter, deals with the clarifying the depth and significance of the impact of the Byzantine Empire, not only for the creation of our state, but also for the survival of the idea of statehood and independence of the Serbs after the occupation by the Ottoman Empire.

The Conclusion chapter explains, in short, the entire work with the conclusions derived from it.

БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА:

ИМЕ И ПРЕЗИМЕ: Гордана Златковић-Хоман

ДАТУМ РОЂЕЊА: 01.12.1971.

МЕСТО РОЂЕЊА: Београд

АДРЕСА СТАНОВАЊА: Богдана Тирнанића 8, Београд

ШКОЛСКА СПРЕМА:

СРЕДЊА ШКОЛА: Пета београдска гимназија и Правно-биротехничка школа

ФАКУЛТЕТСКО ОБРАЗОВАЊЕ: дипломирани правник VII-1 степен, положен државни стручни испит

РАДНО ИСКУСТВО:

мај 2008. – до данас

Национална служба за запошљавање Филијала за град Београд

ОПИС ПОСЛОВА КОЈЕ ОБАВЉАМ:

НАЗИВ РАДНОГ МЕСТА: саветник за остваривање права из осигурања у I степену

ПОСАО ОБУХВАТА: вођење првостепеног управног поступка, ешавање по захтевима за остваривање права из осигурања за случај незапослености, решавање по жалбама против првостепених решења, правни савети и стручна помоћ коисницима услуга Националне службе за запошљавање.

У раду на описаним пословима екстензивно тумачење и решавање по одредбама ЗУП-а, Закона о раду, Закона о ПИО, Закона о запошљавању и осигурању за случај незапослености.

Више од годину дана радила на пословима саветника за остваривање права из осигурања у II степену.

ОСТАЛА ЗНАЊА И ВЕШТИНЕ:

Познавање рада на рачунару (office пакет)

Служим се енглеским језиком